

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

**KOCA RAGIP PAŞA’NIN DİVANINDA GEÇEN ATASÖZLERİ
VE DEYİMLERİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA
BULUNMA DURUMUNUN
İNCELENMESİ**

Hülya AYDIN
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

Burdur, 2025

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

**KOCA RAGIP PAŞA’NIN DİVANINDA GEÇEN ATASÖZLERİ
VE DEYİMLERİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA
BULUNMA DURUMUNUN
İNCELENMESİ**

Hülya AYDIN
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

Burdur, 2025

**MAKÜ EĞİTİM BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 11/07/2025 tarih ve 572-5 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 28/07/2025 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Hülya AYDIN'ın Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimlerin Türkçe Ders Kitaplarında Bulunma Durumlarının İncelenmesi konulu tez çalışması Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ
(Tez Danışmanı)

ÜYE : Prof. Dr. Hasan BAĞCI

ÜYE : Doç. Dr. Sedat KARAGÜL

ONAY

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../.....
tarih ve/..... sayılı kararı

İMZA/MÜHÜR

BİLDİRİM

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu taahhüt edip, tezimin kaynak göstermek koşuluyla aşağıda belirttiğim şekilde fotokopi ile çoğaltılmasına izin veriyorum.

[] Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[] Tezim/Raporum sadece Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.

[] Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hülya AYDIN

28/07/2025

TEŞEKKÜR

Diller, bir ulusun öz benliğini ve kültürel değerlerini en güçlü şekilde yansıtan unsurlardır. Bir milletin kültürel gelişmişliği, dilinin derinliği ve zenginliği ile ölçülür. Bu derinlik ve zenginliğin en güzel örneklerinden biri de deyim ve atasözleridir. Yüzyıllar boyunca birikmiş bilgi ve deneyimleri kısa ve özlü bir şekilde aktaran bu kültürel hazineler, günlük yaşamdan edebiyata kadar her alanda bizlere rehberlik eder. Türk dili, tarihinin her döneminde deyim ve atasözleriyle bezeli bir dil olmuştur. Bu kültürel mirasın günümüze taşınması, dilimizin gücünü ve derinliğini koruyarak gelecek nesillere aktarmak açısından büyük bir önem taşır. Bu ülkenin vatandaşları olarak Türkçenin eşsiz zenginliklerini özenle korumalı ve bir sonraki nesillere aktarmalıyız.

Yapılacak çalışmada, Koca Ragıp Paşa'nın Divanındaki deyim ve atasözleri incelenmiş ve belirtilen dil yapılarının ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alma durumu değerlendirilmiştir.

Tez yazım sürecinin her aşamasında bana yol gösteren ve tüm aşamalarını detaylı inceleyen akademik danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Rıza OĞRAŞ hocama teşekkür ederim.

Bu süre zarfında bana yaşam enerjisi veren her zaman bana destek olan sevgili kızım Elif Ada Aydın'a ve aileme minnettarım.

Hülya AYDIN

28/07/2025

Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimlerin Türkçe Ders Kitaplarında Bulunma Durumlarının İncelenmesi

(Yüksek Lisans Tezi)

Hülya AYDIN

ÖZ

Koca Ragıp Paşa, sade Türkçe ile yazdığı şiirlerinde hikemî tarzı benimseyen ve dilin ifade gücünü etkili biçimde kullanan önemli bir 18. yüzyıl Divan şairidir. Şairin Divanı, atasözleri ve deyimlerin doğal bir üslupla yer aldığı metinlerden oluşmaktadır. Bu yönüyle eser, Türkçenin söz varlığına ve kültürel birikimine dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda geçen deyim ve atasözlerini belirleyerek bu dil unsurlarının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alıp almadığını incelemektir. Bu doğrultuda Divan taranmış, 919 atasözü ve 400 deyim tespit edilmiş, yapısal özelliklerine göre sınıflandırılmış ve günümüz eğitim materyalleriyle karşılaştırılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Koca Ragıp Paşa'nın Divanında geçen deyim ve atasözlerinin hangi sınıf düzeyinde, hangi temada ve hangi metin içinde yer aldığı belirlenmiş, ders kitaplarında doğrudan veya dolaylı şekilde kullanılıp kullanılmadığı analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular, klasik edebiyat ürünlerinde yer alan deyim ve atasözlerinin, günümüz eğitim materyallerine yeterince yansıtılmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, Türkçe eğitiminde tarihî dil unsurlarının daha etkin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmış ve müfredat geliştiricilere yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Deyim ve Atasözleri, Divan, Koca Ragıp Paşa, Ortaokul Ders Kitapları, Türkçe.

Sayfa Sayısı: 64

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Rıza OĞRAŞ

The Examination of the Presence of Proverbs and Idioms from Koca Ragıp Pasha's Divan in Turkish Language Textbooks

(Master Thesis)

Hülya AYDIN

ABSTRACT

Koca Ragıp Pasha is a prominent 18th-century Ottoman poet who adopted a didactic style in his poetry and skillfully used the expressive power of the Turkish language. His Divan is composed of texts in which proverbs and idioms are naturally embedded. In this respect, the work provides significant clues about the vocabulary and cultural heritage of the Turkish language.

The aim of this study is to identify the proverbs and idioms found in Koca Ragıp Pasha's Divan and to examine whether these linguistic elements appear in Turkish textbooks prepared by the Ministry of National Education for grades 5, 6, 7, and 8. To this end, the Divan was thoroughly reviewed, and 919 proverbs along with 400 idioms were identified. These expressions were classified based on their structural features and compared with current educational materials.

The study was conducted using the document analysis method, one of the qualitative research techniques. It was determined in which grade levels, themes, and texts the proverbs and idioms from the Divan were included, and whether they were directly or indirectly used in the textbooks was analyzed.

The findings reveal that proverbs and idioms in classical literary works are not sufficiently reflected in today's educational materials. In this context, it has been concluded that historical language elements should be used more effectively in Turkish education, and several suggestions have been made for curriculum developers.

Key Words: Divan, Idioms and Proverbs, Koca Ragıp Pasha, Secondary Education Textbooks, Turkish.

Page Count:64

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Rıza OĞRAŞ

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Problem Cümlesi	3
1.3. Alt Problemler	3
1.4. Araştırmanın Amacı	4
1.5. Araştırmanın Önemi	4
1.6. Sınırlılıklar.....	5
BÖLÜM II: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLİŞKİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Kuramsal Çerçevesler	7
2.1.1. Koca Ragıp Paşa'nın biyografisi.	7
2.1.2. Koca Ragıp Paşa'nın edebi kişiliği.	8
2.1.3. Koca Ragıp Paşa ve Hikemi şiir tarzı.	8
2.1.4. Koca Ragıp Paşa'nın eserleri.....	9
2.1.4.1. Divan (Divanı Ragıp).....	10
2.1.4.2. Divan'ının şekil, dil ve üslup bakımından özellikleri.	11
2.1.4.3. Koca Ragıp Paşa'nın hafızalara kazınan beyitleri.	11
2.2. Atasözleri ve Deyim	13
2.2.1. Eski Türk edebiyatında atasözleri ve deyim.	14
2.2.2. Orta öğretim Türkçe ders kitaplarında atasözü ve deyim öğretimi.	15
2.2.2.1. 2005 Türkçe Ders Öğretim Programı'nda atasözü, deyim öğretimi. .	17
2.2.2.2. Türkçe Ders Öğretimi 2015 Programı'nda deyimler ve atasözleri	
öğrenimi.	20
2.3. İlgili Araştırmalar	21
BÖLÜM III: YÖNTEMLER	23

3.1. Araştırmaların Deseni (Model).....	22
3.2. Araştırmanın Örnekleme ve Evreni	22
3.3. Verileri Toplama Süreci	23
3.4. Verileri Toplama Araçları	24
3.5. Veri Analizi	25
BÖLÜM IV: BULGU VE YORUMLAR.....	26
4.1. 1. Alt Probleme İlişkin Bulgular	26
4.2. 2. Alt Probleme İlişkin Bulgular	28
4.3. 3. Alt Probleme İlişkin Bulgular	29
4.4. 4. Alt Probleme İlişkin Bulgular	30
BÖLÜM V: SONUÇLAR, TARTIřMALAR İLE ÖNERİLER	35
5.1. Sonuçlar ile Tartıřmalar	39
5.2. Öneriler.....	39
KAYNAKLAR	40
EKLER.....	44
Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki Bazı Deyim ve Atasözlerinin Açıklamaları	45
Türkçe Sözlük.....	45

KISALTMALAR

- bk.** : Bakınız bir konuyu daha detaylı incelemek için başvurulacak kaynak veya yer
- çev.** : Çeviren, bir eseri bir dilden başka bir dile çeviren kişi
- ed.** : Editör, bir yayını düzenleyen kişi
- haz.** : Hazırlayan, bir çalışmayı hazırlayan kişi
- krş.** : Karşılaştırınız, iki veya daha fazla şeyi kıyaslayarak aralarındaki farkları ve benzerlikleri belirlemek
- M.** : Mesnevi, Mevlana'nın ünlü eseri
- MEB** : Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye'deki eğitim işlerini yöneten resmi kurum
- mec.** : Mecaz, bir kelimenin gerçek anlamının dışında kullanılması durumu
- nşr.** : Neşreden, bir eseri yayımlayan
- öl.** : Ölüm, bir canlının hayatının son bulması durumu
- s.** : Sayfa, bir kitabın veya belgenin numaralandırılmış her bir yüzü
- TDK** : Türk Dil Kurumu, Türk dilini araştıran, koruyan ve geliştiren resmi kurum
- vb.** : Ve benzeri, belirtilenlerin dışında benzer örnekler
- vd.** : Ve diğerleri, listelenenler dışında kalanlar
- vs.** : Vesaire ve daha fazlası anlamında, benzeri diğer şeyler
- yy.** : Yüzyıl, yüz yıllık zaman dilimi
- G** : Gazel

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablolar

Sayfalar

Tablo 1. Koca Ragıp Paşa Divanı'nın Bölümleri.....	9
Tablo 2. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Öğrenme Alanlarında Deyim ve Atasözleriyle İlgili Amaç, Kazanım, Etkinlik ve Açıklamalar	18
Tablo 3. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Öğrenme Alanlarında Deyim ve Atasözleriyle İlgili Kazanım ve Açıklamalar	20
Tablo 4. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Tarafından Onaylanmış Ders Kitapları	23
Tablo 5. Deyim ve Atasözlerinin Türlerine Göre Genel Bir Tablo	29
Tablo 6. Türkçe Ders Kitaplarında Özgün Biçimiyle Yer Alan Deyim ve Atasözü Sayısı.....	30
Tablo 7. Koca Ragıp Paşanın Divanında Geçen Deyim ve Atasözlerinin Divandaki Biçimi, Türü, Günümüz Türkçe Ders Kitaplarında Geçtiği Biçim, Kitap ve Sınıf Bilgisi	31
Tablo 8. Koca Ragıp Paşanın Divanında Bulunan Deyim ve Atasözlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Kullanım Biçimi ve Açıklamaları.....	33
Tablo 9. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri.....	35
Tablo 10. 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri.....	36
Tablo 11. 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri.....	37
Tablo 12. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri.....	38

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dil, bir milletin kültürel birikiminin, tarihî hafızasının ve düşünsel yapısının en güçlü yansıtıcısıdır. Yüzyıllar boyunca süregelen sosyal, politik ve kültürel dönüşümler, dili sadece bir iletişim aracı olmaktan çıkararak, aynı zamanda bir kimlik taşıyıcısı hâline getirmiştir. Bu bağlamda, söz varlığının zenginliğini ortaya koyan deyim ve atasözleri gibi kalıplaşmış yapılar, bir toplumun yaşam tarzını, değerlerini ve dünya görüşünü yansıtan önemli dil göstergeleri arasında yer almaktadır (Aksan, 2000: 24; Erdem, 2015: 12).

Türk dili, köklü geçmişi ve geniş coğrafyaya yayılmış kullanımıyla, deyim ve atasözleri bakımından zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu dil unsurları hem bireysel hem toplumsal hafızanın taşıyıcısı olarak eğitimden edebiyata, günlük yaşamdan sanata kadar pek çok alanda kendini göstermektedir. Özellikle Eski Türk Edebiyatı döneminde, şairlerin estetik kaygıların yanı sıra eğitsel ve öğretici amaçlarla bu yapıları eserlerine ustalıkla yerleştirdiği görülmektedir (Korkmaz, 2007: 89; Özkan, 2012: 46).

Bu edebî anlayışın güçlü temsilcilerinden biri olan Koca Ragıp Paşa, XVIII. yüzyıl Divan şiirinde hikemî tarzın öncülerindendir. Dilin ifade gücünü etkili biçimde kullanan şair, şiirlerinde deyim ve atasözlerine sıkça yer vererek halkın dilini edebî bir zemine taşımıştır. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı, bu yönüyle sadece klasik Türk edebiyatının değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğin ve sözlü gelenekten yazılı kültüre geçişin de önemli bir örneğidir (Kesik, 2014: 55; İsen, 1994: 103).

Öte yandan, günümüzde Türkçe ders kitapları, öğrencilerin dil bilincini geliştirmeyi ve onları kültürel mirasla tanıştırmayı amaçlayan temel eğitim materyalleridir. Ancak yapılan bazı gözlemler, klasik edebiyata ve özellikle deyim ile atasözlerinin tarihî kökenlerine yönelik içeriğin yeterince yer bulamadığını göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin geçmişle olan bağlarını zayıflatmakta ve dilin tarihsel katmanlarını tanımalarını güçleştirmektedir (Güneş, 2017: 78; Demirel, 2010: 131).

Bu araştırma, söz konusu boşluğu gidermeyi amaçlamakta; Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin tespiti ile bu dil unsurlarının Millî Eğitim

Bakanlığı tarafından hazırlanan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunma durumlarını incelemeyi hedeflemektedir. Böylece, tarihî edebiyat ürünlerinin çağdaş dil öğretimi ile entegrasyonu bağlamında anlamlı bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Diller, yalnızca iletişim kurma aracı olmanın ötesinde, toplumların düşünce biçimlerini, değer yargılarını ve kültürel birikimlerini gelecek nesillere aktaran temel araçlardır. Bu aktarımın en etkili yollarından biri ise dilin kalıplaşmış unsurları olan deyim ve atasözleridir. Deyimler ve atasözleri, geçmişten günümüze taşınan yaşam deneyimlerinin, gözlem ve bilgeliğin kısa, özlü ve etkili ifadeleridir. Bu yönleriyle hem dil öğretiminde hem de kültür aktarımında önemli işlevler üstlenmektedirler (Aksan, 2000; Erdem, 2015).

Günümüzde dil öğretimi süreçleri, sadece dil bilgisi kurallarının aktarılmasıyla sınırlı olmayıp; öğrencilerin dili anlamlı ve etkili bir biçimde kullanmalarını, aynı zamanda o dilin kültürel altyapısını da kavramalarını hedeflemektedir. Bu bağlamda, deyim ve atasözlerinin eğitim sürecinde yer alması, öğrencilere hem dilin anlam zenginliğini kavratmakta hem de kültürel kodları tanımalarını sağlamaktadır (Demirel, 2010). Özellikle ortaokul düzeyinde bu tür kalıplaşmış dil yapılarına yer verilmesi, öğrencilerin anlama, yorumlama ve mecazları kavrama becerilerini geliştirici etki yaratmaktadır.

Türk edebiyatında deyim ve atasözlerinin en etkili şekilde kullanıldığı dönemlerden biri de Klasik Türk Edebiyatı dönemidir (Korkmaz, 2007, s. 134). Bu dönem şairleri, söz konusu yapıların edebî anlatımı güçlendirdiğinin ve mesajı etkili kıldığının farkında olarak eserlerinde sıkça yer vermiştir. XVIII. yüzyıl Divan edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Koca Ragıp Paşa, sade Türkçesi ve hikemî tarzı ile dikkat çekmiş, şiirlerinde deyim ve atasözlerini öğretici ve estetik bir bütünlük içinde kullanmıştır. Onun Divanı, halkın kullandığı sözlü birikimin yazılı kültürdeki yansımalarını içermesi bakımından ayrı bir değer taşımaktadır (Kesik, 2014).

Ancak, bu tür edebî metinlerde yer alan dil unsurlarının günümüz Türkçe ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı konusunda ciddi bir belirsizlik söz konusudur. Millî

Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ortaokul Türkçe ders kitaplarının içerikleri incelendiğinde, deyim ve atasözlerine sınırlı ve yüzeysel şekilde yer verildiği gözlemlenmektedir (Ateş, 2018; Özdemir, 2017; Çetin & Arı, 2019). Özellikle klasik metinlerdeki deyimlerin özgün biçimleriyle veya anlamca benzer şekilde ders kitaplarında ne ölçüde yer bulduğu sorusu, bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin tespit edilerek, bu dil unsurlarının 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunma durumlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece tarihî bir metin ile çağdaş eğitim materyalleri arasında bir köprü kurularak, dil öğretiminde kültürel süreklilik açısından önemli bir katkı sunulması hedeflenmektedir.

1.2. Problem Cümlesi

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı, deyim ve atasözleri açısından zengin içeriğe sahip klasik Türk edebiyatı eserlerinden biridir. Divanda yer alan bu kalıplaşmış söz varlığı unsurları hem kültürel aktarım hem de dil öğretimi açısından önemli birer araç olarak değerlendirilmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı temel alınarak geliştirilen güncel 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları, öğrencilerin söz varlığı gelişimini desteklemeyi ve kültürel değerleri tanıtmayı amaçlamaktadır. Ancak, klasik metinlerde yer alan deyim ve atasözlerinin bu çağdaş ders kitaplarında ne ölçüde yer bulduğu ve hangi biçimlerde aktarıldığı konusu yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır.

Bu bağlamda bu araştırmanın temel problemi şu şekilde ifade edilebilir:

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözleri, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı esas alınarak hazırlanan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında ne ölçüde yer almaktadır?

1.3. Alt Problemler

Bu çalışmada aşağıdaki alt problemlerin çözüm arayışı içinde olunmuştur.

1. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin sayısı ve türlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda tespit edilen deyim ve atasözleri, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı esas alınarak hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında özgün biçimiyle yer almakta mıdır?
3. Divanda geçen deyim ve atasözlerinin, Türkçe ders kitaplarında anlamca yakın ya da biçimsel olarak değiştirilmiş biçimlerde kullanımı söz konusu mudur?
4. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin, Türkçe ders kitaplarında sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, XVIII. yüzyıl Osmanlı sahasında hikemî tarzın önemli temsilcilerinden biri olan Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerini tespit ederek, bu dil unsurlarının günümüz Türkçe öğretiminde ne ölçüde yer aldığını belirlemektir. Çalışma kapsamında, Divan'daki deyim ve atasözleri sayısal ve niteliksel olarak incelenmiş, ardından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarıyla karşılaştırılmıştır.

Araştırma, tarihî edebî metinlerin çağdaş dil eğitimiyle ne ölçüde ilişkilendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, klasik Türk edebiyatında yer alan dil zenginliğinin günümüz öğrencilerine ne oranda yansıtıldığı tespit edilerek, kültürel sürekliliğin eğitim yoluyla nasıl desteklenebileceğine dair veriler sunulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, sadece söz varlığı öğretimine değil, aynı zamanda kültürel mirasın aktarımı açısından da katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.5. Araştırmanın Önemi

Deyim ve atasözleri, bir dilin kültürel belleğini yansıtan, toplumların yaşam biçimini, değer yargılarını ve düşünce sistemini kuşaktan kuşağa aktaran önemli dil unsurlarıdır. Bu yapılar hem sözlü hem de yazılı kültürün temel bileşenleri arasında yer almakta; dilin estetik yönünü beslemenin yanı sıra öğretici işlevler de üstlenmektedir. Özellikle

eğitim bağlamında ele alındığında, deyim ve atasözlerinin öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirme, anlam derinliğini fark ettirme ve kültürel farkındalık oluşturma açısından önemli katkılar sunduğu bilinmektedir (Aksan, 2000; Demirel, 2010).

Tarihî edebî eserlerde yer alan deyim ve atasözlerinin, günümüz eğitim materyallerinde ne ölçüde yer aldığı sorusu, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı, XVIII. yüzyıl Osmanlı sahasında hikemî tarzı benimseyen bir şairin, dili nasıl işlediğini ve halk diliyle edebiyat dili arasında nasıl bir köprü kurduğunu gözler önüne seren önemli bir kaynaktır (Kesik, 2014). Şairin Divanı'nda yer alan deyim ve atasözleri, yalnızca sanatsal işlevle değil, aynı zamanda dil öğretiminde kullanılabilecek doğal dil örnekleri olmaları bakımından da değerlidir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı esas alınarak hazırlanan ortaokul ders kitaplarında, bu tarihî dil unsurlarının ne kadar yer aldığı yeterince araştırılmamıştır. Oysa söz konusu öğretim programı, öğrencilerin söz varlığını geliştirmeyi, kültürel değerlere duyarlılık kazandırmayı ve anlama-yorumlama becerilerini artırmayı hedeflemektedir. Bu amaçlara ulaşmada tarihî metinlerdeki deyim ve atasözlerinden faydalanılması hem pedagojik hem de kültürel açıdan destekleyici bir işlev görebilir (MEB, 2018).

Bu araştırma, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin günümüzde okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alma durumunu inceleyerek, klasik metinlerdeki dil unsurlarının çağdaş dil öğretimiyle ne ölçüde ilişkilendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece çalışma, hem Türkçe öğretimi açısından söz varlığının geliştirilmesine katkı sunmayı hem de kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımında tarihî metinlerin işlevini vurgulamayı amaçlamaktadır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma aşağıdaki sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür:

1. Araştırma yalnızca Koca Ragıp Paşa'nın Divanı ile sınırlıdır. Diğer klasik Türk edebiyatı şairlerinin eserleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2. Çalışmada yalnızca deyim ve atasözleri incelenmiş; vecize, mazmun, teşbih, mecaz gibi diğer söz sanatları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.
3. Deyim ve atasözlerinin tespiti sürecinde Türk Dil Kurumu'nun 2005 baskılı "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" ile Ömer Asım Aksoy'un 1993 tarihli "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" esas alınmıştır.
4. Türkçe ders kitapları olarak, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre düzenlenmiş 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitapları esas alınmıştır. Bu kitaplar dışında kalan yardımcı kaynaklar veya özel yayınevlerine ait kitaplar değerlendirmeye alınmamıştır.
5. Biçimsel ya da anlamsal değişikliğe uğramış olanlar bu aşamada dışarıda bırakılmış, yalnızca Divan'daki ifadesiyle birebir örtüşen deyim ve atasözleri dikkate alınmıştır.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLİŞKİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeveler

Mevcut bölümdeki çalışmalarda, tezin içeriğine dair literatür taraması yapılarak teorik çerçeve oluşturulmuştur.

2.1.1. Koca Ragıp Paşa'nın biyografisi. XVIII. yüzyıl düşünce ve edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip olan Koca Ragıp Paşa, 1699 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Ragıp olup, “Koca” unvanı kendisine vezirlik görevlerinden sonra verilmiştir. İyi bir medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsçaya olan hakimiyetiyle dikkat çekmiş, klasik İslami ilimler ve edebî kaynaklara geniş ölçüde vakıf olmuştur (İsen, 1994).

Koca Ragıp Paşa, devlet görevine çeşitli kalemlerde memuriyetle başlamış; daha sonra sırasıyla Reisülküttaplık, Kütahya ve Halep valilikleri gibi önemli görevlerde bulunmuştur. 1757 yılında sadrazamlık görevine getirilmiş ve bu görevini 1763'teki vefatına kadar sürdürmüştür. Sadrazamlık süresince hem siyasi hem de kültürel anlamda etkin olmuş, ilmî ve edebî faaliyetlere büyük önem vermiştir. Devlet adamı kimliğinin yanı sıra, dönemin önde gelen şair ve düşünürleri arasında yer alması, onun çok yönlü kişiliğini ortaya koymaktadır (Andı, 2001; İsen, 1994).

Koca Ragıp Paşa, dönemin önemli edebî çevrelerinde yetişmiş ve klasik edebiyat geleneğini sürdüren bir şair olarak öne çıkmıştır. Eserlerinde özellikle hikemî tarzı benimsemiş, öğretici, anlam yoğunluğu yüksek, sade ve halkın anlayabileceği bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Bu özellikleri, onun hem bürokratik hem de edebî kimliğini bütünleştiren nadir şahsiyetlerden biri olmasını sağlamıştır.

2.1.2. Koca Ragıp Paşa'nın edebi kişiliği. Koca Ragıp Paşa, XVIII. yüzyıl Divan edebiyatının hikemî tarzda şiir söyleyen en güçlü temsilcilerinden biridir. Şiirlerinde bireysel duygulardan çok, ahlaki öğütler, toplumsal gözlemler ve hayat

tecrübeleri ön plana çıkar. Bu yönüyle, halkın anlayabileceği sade bir dil ve yalın anlatım tercih etmesi, onun didaktik bir şair kimliği kazandığını göstermektedir (İsen, 1994).

Hikemî tarz, öğüt verici, anlam yoğunluğu yüksek ve toplumsal gerçekliği önceleyen şiir anlayışını ifade eder. Bu anlayış çerçevesinde Koca Ragıp Paşa, Farsça tamlamalara ve sanatlı anlatıma yer vermekten çok, Türkçeye özgü deyim ve atasözlerini şiirlerine başarıyla yansıtmıştır. Bu yaklaşımı, onun edebiyat anlayışında topluma hitap etme ve öğreticiliği önceliğini ortaya koyar. Şairin üslubunda süsten ve mecazdan uzak durma eğilimi, deyimlerin doğal akış içinde kullanımına imkân tanımıştır.

Edebî kişiliğinin şekillenmesinde hem klasik gelenekten hem de yaşadığı dönemin siyasal-toplumsal ortamından etkilendiği söylenebilir. Sadrazamlık görevinde bulunmuş olması, toplumun farklı kesimlerine dair gözlem yapabilme imkânı sunmuş, bu da eserlerine gerçekçi bir bakış açısı kazandırmıştır. Divan'ında yer alan şiirlerde sıkça rastlanan deyim ve atasözleri, onun yalnızca estetik bir dil kurmadığını, aynı zamanda toplumla güçlü bir dilsel bağ kurduğunu göstermektedir.

Bu özellikleriyle Koca Ragıp Paşa, yalnızca edebî anlamda değil, dil öğretimi açısından da değerlendirilebilecek bir söz varlığı zenginliği sunmaktadır. Bu yönüyle eserleri, çağdaş Türkçe eğitimi açısından işlevsel metinler olarak görülmeye değerdir.

2.1.3. Koca Ragıp Paşa ve Hikemî şiir tarzı. Hikemî tarz, özellikle XVIII. yüzyılda Divan şiirinde etkili olan, didaktik nitelikli, öğretici ve anlam yoğunluğu yüksek bir anlatım biçimidir. Bu tarzda yazılan şiirlerde bireysel duygulara değil, toplumun geneline hitap eden öğütler ve dünya görüşü ön plandadır. Şair, estetik kaygılarla değil, okuyucuyu düşündürmek ve yönlendirmek amacıyla yazar (Yalçın, 2002).

Koca Ragıp Paşa, hikemî tarzın Divan şiiri içindeki en güçlü temsilcilerinden biridir. Şiirlerinde halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmış, özellikle deyim ve atasözlerine sıkça yer vererek bu öğretici anlayışı desteklemiştir. Deyim ve atasözleri, onun şiirlerinde yalnızca süsleme unsuru olarak değil, anlamı pekiştiren, halkla iletişimi

güçlendiren birer araç olarak kullanılmıştır. Bu durum, hikemî tarzın doğal bir sonucu olduğu kadar, şairin bilinçli bir söz varlığı tercihini de ortaya koymaktadır.

Koca Ragıp Paşa'nın hikemî tarzı tercih etmesinin, onun devlet adamı kimliği ve toplumsal gözlem yeteneğiyle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Şair, toplumun içinden gelen sözlü kültür öğelerini edebî dilin bir parçası hâline getirerek hem edebî geleneği sürdürmüş hem de halkla ortak bir anlam zemini oluşturmuştur.

2.1.4. Koca Ragıp Paşa'nın divanı. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı, XVIII. yüzyıl Osmanlı sahasında yazılmış, hikemî tarzın etkilerini açıkça yansıtan önemli bir edebî eserdir. Divan, kaside, gazel ve Kıta gibi nazım şekilleriyle oluşturulmuş olup; bireysel duygulardan çok, toplumsal mesajlar ve ahlaki öğretiler üzerine kurulmuştur (İsen, 1994).

Şairin dil kullanımı, süslü ve sanatlı dil yerine, anlamı doğrudan aktaran ve halk diline yakın unsurları içeren bir yapıdadır. Bu yaklaşım, Divan'daki deyim ve atasözlerinin kullanımına doğrudan yansımıştır. Deyim ve atasözleri, şiir dilinde yalnızca estetik unsur olarak değil, anlamı güçlendiren ve okuyucuyla ortak bir bağ kurmayı kolaylaştıran yapılar olarak öne çıkar. Bu yönüyle Divan, söz varlığı öğretimi açısından önemli doğal dil örnekleri sunmaktadır.

Araştırmanın temel kaynak metni olarak Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nın seçilmesinin nedeni, söz konusu eserin deyim ve atasözleri bakımından zengin bir içeriğe sahip olması ve bu içeriğin hikemî tarza uygun öğretici bir söylemle sunulmasıdır. Bu özellikler, Divan'ı hem edebî hem de dil öğretimi açısından değerli kılmaktadır.

Tablo 1.

Koca Ragıp Paşa Divanı'nın Bölümleri

Bölüm Adı	İçerik
Kasideler	Din ve devlet büyüklerine övgüler, önemli olaylar üzerine yazılmış şiirler
Gazeller	Aşk, doğa, tasavvuf gibi çeşitli konularda yazılmış kısa lirik şiirler
Kıtalar	Genellikle iki beyitten oluşan, öğretici ve hikmet dolu manzumeler
Tarihler	Belirli bir olayın yılını belirten beyitler veya manzumeler
Mersiyeler	Ölen birinin ardından yazılmış ağıtlar

Rubaîler	Dörtlüklerden oluşan, genellikle felsefî veya tasavvufî konuları işleyen şiirler
Şarkılar	Müzik eşliğinde söylenmek üzere yazılmış, genellikle aşk konulu şiirler
Terkib-i Bend	Belirli bir düzende tekrar eden beyitlerden oluşan nazım şekli
Terci-i Bend	Terkib-i bendin bir türü olup beyitler arasında daha sıkı bir bağlantı vardır

Kaynak: Hüseyin Yorulmaz (1989) hazırladığı “Koca Ragıp Paşa Divanı” adlı eserden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Koca Ragıp Paşa’nın eserlerinden biri olan “Dîvân”, şairin şiirlerinin toplandığı bir kitaptır. Demirbağ’ın 1999 tarihli tenkitli metnine göre, bu eserde 21 beyitlik bir mesnevi, 2 kaside, 8 tarih manzumesi, 1 muhammes, üçü Farsça olmak üzere toplam 175 gazel, 5 tahmis, üçü Farsça olan 7 kıta, üçü Farsça olan 7 matla ve “Ebyât-ı Müterferrika” başlığı altında Farsça 1 matla ile 3 müfred yer almaktadır. Mesnevinin konusu Sultan Mahmud’a methiyedir. Ragıp Paşa’nın 2 kasidesinden biri ramazaniye olup her ikisi de Bağdat Valisi Ahmed Paşa’yı övmektedir. Tarih manzumelerinden biri müfreddir, diğerleri ise kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bunlar Es’ad Efendi ile Çelebizâde Âsım Efendi’nin şeyhülislamlığa atanmaları, Ali Paşa’nın otağı, Belgrad Kalesi’nin fethi, Ali Paşa Camii’nin inşası, Sultan Mustafa’nın Üsküdar’da yaptırdığı cami, Hîbetullah ve Şah Sultanların doğumları hakkındadır. Dîvân’daki tek muhammes Bağdat Valisi Ahmed Paşa’ya dairdir. Tahmislerden 2’si Nâbî’nin, 2’si Şevket’in ve 1’i de Sâ’ib’in manzumelerine yapılmıştır. Gazellerde ise insanı düşünce yoluyla saran hikmetli bir muhteva özelliği söz konusudur. Bu manzumelerde genel olarak Tanrı, kader, ölüm ve ahiret, bilginin önemi, güzel ahlak sahibi olmak, dünyaya bağlanmamak, yardımlaşmak gibi konular üzerinde durulmuştur. Ragıp Paşa’nın şiirleri, sağlam ve ahenkli bir nazma, ağırbaşlı, seçkin, açık ve pürüzsüz bir söyleyişe sahiptir. Şiirlerinde Nâbî’nin etkisini taşıırken kendi özgün üslubunu da yaratmıştır. Atasözleri ve deyimlerle şiirini zenginleştirmiştir. Ancak bu güçlü ve veciz söyleyişe karşın, şiirleri yeterli incelik ve coşkudan yoksundur. Ragıp Paşa, gözlemlerini de şiire aktarmıştır ve zaman zaman Nedîm’i hatırlatan gazeller yazmıştır. Nâbî’yi takip eden şairler arasında en başarılısıdır ancak Nâbî’nin çok yönlülük ve derinliği Ragıp Paşa’nın eserlerinde bulunmamaktadır. Şairin şiirleri, birçok yazma nüshaya sahiptir ve üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır (Kesik, 2013, s. 27)

2.1.4.2. Divan'ının şekil, dil ve üslup bakımından özellikleri. Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ı şekil, dil ve üslup bakımından çeşitli önemli özelliklere sahiptir:

1. **Şekil:** Divan, geleneksel divan edebiyatı nazım biçimlerini içerir. Mesnevi, kaside, tarih manzumesi, muhammes, gazel, tahmis gibi klasik nazım şekillerine yer verilmiştir. Bu çeşitlilik, şairin edebi becerisini ve ustalığını gösterir.
2. **İçerik:** Ragıp Paşa'nın Divan'ında çeşitli temalara değinilir. Aşk, doğa, ölüm gibi klasik temaların yanı sıra dönemin siyasi ve sosyal olaylarına da atıflar yapılır. Tarih manzumeleri ve övgü kasideleriyle Osmanlı döneminin önemli olayları ve devlet büyükleri hakkında bilgi verir.
3. **Dil:** Ragıp Paşa'nın dili, Klasik Türk edebiyatının özelliklerini taşır. Aruz ölçüsüyle yazılan şiirlerinde zengin bir kelime hazinesi ve sanatlı bir ifade kullanır. Osmanlı Türkçesinin zenginliğiyle şiirlerini süsler.
4. **Üslup:** Şairin üslubu ahenkli, ağırbaşlı ve seçkin bir tarza sahiptir. Nazımın akıcılığı ve kelimelerin seçimi, şiirlerine estetik bir değer katar. Atasözleri ve deyimlerle süslenmiş, derin anlamlar taşıyan bir dille insanın iç dünyasına hitap eder.

Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ı, geleneksel divan edebiyatının klasik özelliklerini taşıırken, aynı zamanda döneminin sosyal, siyasi ve kültürel dokusunu yansıtmısıyla da önemlidir.

2.1.4.3. Koca Ragıp Paşa'nın hafızalara kazınan beyitleri. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılındaki Türk edebiyatında önemli bir figür olan Koca Ragıp Paşa hem devlet adamı kimliğiyle hem de edebî eserleriyle tanınmıştır. Siyasi Şiirlerinde hikmet, sosyal eleştiri ve insani duyguların derinlemesine işlendiği görülür. Koca Ragıp Paşa'nın Divanı, onun edebi dehasını ve derin gözlem yeteneğini yansıtan beyitlerle doludur. Aşağıda, Koca Ragıp Paşa'nın hafızalarda yer eden bazı beyitleri ve bu beyitlerin anlamlarına dair detaylı bir inceleme bulunmaktadır.

Beyit ve Anlamları

Meyân-ı güft u gûyda bed-meniş îhâm eder

kubhun Şecâat arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler (Fikriyat, 2020).

Bu beyitte, kötü niyetli insanların konuşmalar sırasında kendilerini ele verdikleri anlatılmaktadır. Şair, Çingene beyinin kahramanlığını anlatırken aslında hırsızlığını itiraf ettiğini ifade eder. Bu, insanların kendilerini överken bazen istemeden de olsa olumsuz yönlerini açığa çıkardıklarına dikkat çeker.

Ragıp müdahaneyle riyadır zamanede

Dünyayı sanma cevır ü sitemdir harab eden (Çatıkkaş, 2009, s. 9).

Burada, şair, dünyanın zulüm ve eziyet yüzünden değil, insanların yaltaklanmaları ve riyaları nedeniyle bozulduğunu belirtir. Bu beyit, dönemin sosyal yapısına yönelik güçlü bir eleştiri barındırır ve dürüstlüğün erdemine vurgu yapar.

Muvafıkdır yine elbet mizaca şive-i hikmet

Tabibin olsa da kizbi marizin sıhhatin söyler (Fikriyat, 2020).

Bu beyitte, önemli işlerin doğaya uygun olduğunu anlatan şair, doktorların yalan da olsa hastanın iyileşeceğini söylediklerine değinir. Burada, insanın doğasına uygun davranışların önemine dikkat çekilir.

Bir kere dokunsan teline saz-ı derunun

Bin türlü nevazişle düzelmez bozulunca (Fikriyat, 2020).

Şair, gönül sazının teline bir kez dokunulduğunda, artık bin türlü akort ile düzeltilemeyeceğini ifade eder. Bu beyit, gönül kırıklığının onarılmasının ne kadar zor olduğuna dair güçlü bir metafor içerir.

Turfe dükkân-ı hikemdir bu kühen tak-ı felek

Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı (Kayıhan, 2018).

Burada, feleğin yeni bir hikmet dükkânı gibi olduğu, ancak derde deva dışında her şeyin bulunabileceği ifade edilir. Bu beyit, hayatın ve kaderin çelişkili doğasını vurgular.

Edebi ve Kültürel Değeri

Koca Ragıp Paşa'nın beyitleri, Klasik Türk edebiyatının inceliklerini ve estetiğini yansıtır. Şairin dili kullanmadaki ustalığı, sembolik anlatımları ve derin anlamları, onun edebi dehasını ortaya koyar. Paşa'nın beyitleri, sadece estetik bir zevk sunmakla

kalmaz, aynı zamanda okuyucuyu düşündürür ve toplumsal eleştirilerle doludur. Bu beyitlerde, dönemin sosyal yapısı, insan ilişkileri ve ahlaki değerler üzerine derinlemesine gözlemler yapılmıştır.

Koca Ragıp Paşa'nın beyitleri, bugüne kadar hafızalarda yer etmiş ve edebi değerini korumuştur. Onun şiirleri, sadece birer edebi eser olmanın ötesinde, dönemin sosyal ve kültürel dokusunu anlamak için de önemli kaynaklardır. Şairin eserleri, günümüzde de divan edebiyatı meraklıları ve araştırmacıları tarafından büyük ilgi görmektedir.

2.2. Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri, toplumun uzun süreçler boyunca edindiği bilgeliklerin genel kurallar haline getirilmiş ve halk tarafından kabul görmüş kısa ve özlü sözleridir (Aksoy, 1993, s. 37). Deyimler ise genellikle bir durumu gerçek anlamından farklı bir şekilde ifade eden kalıplaşmış sözcükler veya tümcelerdir (Aksoy, 1993, s. 52).

Deyimler, bir dilin sözcük hazinesinde yer alır ve toplumun iletişimindeki etkili ve başarılı ifade yeteneğini yansıtır; benzetme ve mizahi anlatımın örneklerini sunarlar. Zamanla bazı deyimler değişmeden kalırken, bazıları ise evrilmekte ve yeni deyimler ortaya çıkmaktadır (Aksan, 2006, s. 31). Atasözleri de deyimler gibi farklı lehçelerde var olup, bir ulusun farklı lehçelerinde aynı dilin zenginliğini gösterir (Aksan, 2006, s. 33).

Deyimler, genellikle tümce şeklinde olmaları sebebiyle atasözleriyle biçimsel benzerlik gösterirler ancak genel kural ifade etmek yerine yeni kavramları etkili bir biçimde ifade etmeye yöneliktirler. Bu, deyimler ile atasözleri arasındaki temel farklardan biridir (Yurtbaşı, 2013).

Deyim ve atasözleri kimi araştırmacılar tarafından sınıflandırılmaya çalışılmış, ancak bu iki tür arasındaki sınırlar her zaman net bir şekilde belirlenememiştir (Tülbentçi, 1963, s. 6; Aksan, 2006, s. 214). Bu dil yapıları, bir dilin söz varlığında önemli bir rol oynar ve geniş bir kullanım alanına sahiptirler. Türk edebiyatında, özellikle sözlü ve yazılı edebiyatta, ifadeyi güçlendirmek ve kısa ve etkili ifadelerle anlamı derinleştirmek için sıklıkla kullanılmışlardır. Bu çalışmada, eski Türk edebiyatında bu dil yapılarının nasıl kullanıldığına dair bilgi sunulmuştur.

2.2.1. Eski Türk edebiyatında atasözleri ve deyim. Atasözleri ve deyimler, Türk edebiyatının köklü bir geleneğini oluşturan önemli dil unsurlarıdır. Bu dil yapıları, uzun deneyimlerin ve kültürel birikimin bir yansıması olarak, Türk toplumunun düşünsel ve duygusal zenginliğini yansıtır.

Atasözleri, nesilden nesille aktarılan ve toplumun genel geçer kabul gören özlü sözleridir. Genellikle bilgelik, deneyim ve öğütleri içeren atasözleri, toplumun ortak kültürel mirası olarak kabul edilir. Deyimler ise belirli bir kavramı veya durumu, genellikle gerçek anlamından farklı bir şekilde ifade eden kalıplaşmış sözcük veya tümcelerdir. Deyimler, dilin zenginliğini ve esnekliğini gösteren önemli dil unsurlarıdır.

Eski Türk edebiyatında, atasözleri ve deyimler sıkça kullanılmış ve edebi eserlerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Eski Türk Edebiyatından halk edebiyatına kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkan bu dil unsurları, şiirlerden hikayelere, masallardan atasözlerine kadar çeşitli metin türlerinde kendine yer bulmuştur. Özellikle sözlü edebiyat geleneğinde, atasözleri ve deyimler, hikâye anlatımının doğal bir parçası haline gelmiş ve dinleyicilere derin anlamlar sunmuştur.

Atasözleri ve deyimler, edebî eserlerde genellikle karakterlerin konuşmalarında veya anlatıcının üslubunda kullanılarak metne derinlik katan önemli bir araç olarak işlev görür. Bu dil unsurları, eserlerin temasını vurgulamak, karakterlerin kişiliklerini belirlemek ve okuyucuya çeşitli düşünsel katmanlar sunmak için kullanılır. Ayrıca, atasözleri ve deyimler, eserlerin toplumsal ve kültürel bağlamını da güçlendirerek, okuyucuya Türk kültürünün derinliklerine bir pencere açar.

Eski Türk edebiyatında, atasözleri ve deyimler dilin ve kültürün önemli bir parçasını oluşturur. Bu dil unsurları, toplumun değerlerini, deneyimlerini ve bilgeliğini aktarmanın yanı sıra, edebî eserlerin yapısını ve anlamını zenginleştirir. Atasözleri ve deyimler, Türk edebiyatının temel yapı taşlarından biri olarak, gelecek kuşaklara aktarılması gereken değerli bir miras olarak kabul edilmelidir.

Eski Türk edebiyatı, atasözleri ve deyimlerin sıkça kullanıldığı zengin bir döneme sahiptir. Bu dil unsurları, yazarlar tarafından eserlerinde ustaca kullanılmış ve metinlere derinlik katmıştır. İşte bu dil unsurlarını eserlerinde başarıyla kullanan bazı yazarlar ve örnekler:

- **Yunus Emre:**

Atasözü: "Acele işe şeytan karışır."

Örnek: "Acele etme, işini gücünü gör, ver Allah'a karışsın."

→ Yunus Emre'nin şiirlerinde halkın diline yerleşmiş söz kalıplarıyla ahlaki öğütler ön plandadır (Tatçı, 2012).

- **Dede Korkut:**

Atasözü: "Bağrı yanık, dağlar ağlayan."

Örnek: "Bağrı yanık, yürek dağlarında inleyen, yürek yarasına merhem arar arayan."

→ Dede Korkut Hikâyelerinde bu tür kalıplaşmış sözler, anlatıların duygu yoğunluğunu artırır (Ergin, 1997).

- **Nasreddin Hoca:**

Atasözü: "El elden üstündür."

Örnek: "Bir elin nesi var, iki elin sesi var."

→ Nasreddin Hoca fıkralarında bu tür atasözleri, toplumun ortak değer yargılarına mizah yoluyla ayna tutar (Tabak, 2019, s. 40).

- **Şeyh Galip:**

Deyim: "Köprüyü geçene kadar ayıya dayı derler."

Örnek: "Köprüyü geçene kadar ayıya dayı derler, geçtikten sonra ağlatırlar."

→ Şair, şiirlerinde mecazlarla birlikte halk deyişlerine de yer vererek çok katmanlı anlamlar oluşturur (Yazıcı Okuyan, 2006).

- **Evliya Çelebi:**

Deyim: "Taht kuralı şaşmaz."

Örnek: "Taht kuralı şaşmaz, her şeyin bir ölçüsü vardır."

→ Seyahatname de deyimler, gözlemlenen toplumları ve yaşam tarzlarını folklorik açıdan betimlemek için kullanılır (Köksal, 2010).

2.2.2. Orta öğretim Türkçe ders kitaplarında atasözü ve deyim öğretimi. Deyim ve atasözleri, öğrencilerin hem dilsel farkındalıklarını hem de kültürel miraslarını tanımlarını sağlamak açısından önemli dil unsurlarıdır. Bu söz kalıpları, Türkçe ders kitaplarında yalnızca dil bilgisi öğretiminin bir parçası olarak değil; aynı zamanda okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik çok boyutlu bir araç olarak değerlendirilmektedir (MEB, 2018).

2018 Türkçe Öğretim Programı'nda deyim ve atasözlerine, özellikle söz varlığını geliştirme ve kültürel değerleri tanıma başlıkları altında yer verilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan ortaokul Türkçe ders kitaplarında deyim ve atasözü öğretimi genellikle aşağıdaki uygulamalar yoluyla gerçekleştirilir:

1. Kavramsal Tanıtım ve Açıklamalar

Öğrencilere deyim ve atasözlerinin tanımı, ayırt edici özellikleri ve işlevleri hakkında bilgi verilir. Bu kavramlar, metin içinde kullanımlarıyla desteklenerek açıklanır. Tanımlayıcı anlatım tarzıyla öğrencilerin kavramları zihinsel olarak yerleştirmesi hedeflenir.

2. Örnekli Kullanımlar

Ders kitaplarında deyim ve atasözleri genellikle öğrencilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri bağlamlarda örneklenir. Bu örnekler, anlamların pekiştirilmesini sağlar ve öğrencilerin kendi yaşamlarıyla bağ kurmalarına olanak tanır.

3. Etkinlik ve Alıştırmalar

Deyim ve atasözlerinin doğru anlaşılması ve içselleştirilmesi için çeşitli etkinlikler ve çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı vb. alıştırmalar sunulur. Bu etkinlikler hem bireysel hem de grup hâlinde gerçekleştirilebilir.

4. Metin Tabanlı Uygulamalar

Deyim ve atasözleri içeren metinler aracılığıyla öğrencilerin bu söz kalıplarının bağlam içindeki işlevini kavraması sağlanır. Öğrencilerden bu metinleri analiz etmeleri ve deyimlerin hangi anlamı taşıdığını açıklamaları istenir.

5. Sözlü İfade Becerilerinin Geliştirilmesi

Deyim ve atasözlerinin kullanımı, yalnızca yazılı dille sınırlı değildir. Öğrencilerden, drama, münazara, sunum veya serbest konuşma gibi uygulamalarla bu sözleri doğal konuşma içinde kullanmaları beklenir.

Bu öğretim yaklaşımıyla, öğrencilerin yalnızca dil bilgisi düzeyinde değil; aynı zamanda kültürel bilinç ve ifade gücü bakımından da gelişmeleri amaçlanmaktadır. Deyim ve atasözlerinin öğretimi; öğrencilerin kelime hazinesini zenginleştirdiği, metinleri daha derinlikli anlamlandırmalarını sağladığı ve kültürel aktarımı desteklediği için önemli görülmektedir. Bu yapılar öğrencilerin iletişim becerilerini

güçlendirmekte ve geleneksel söz varlığını korumada aracı rol oynamaktadır (Aksan, 2006; Demirel, 2011; Yaman & Erdoğan, 2015).

2.2.2.1. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda atasözü, deyim öğretimi.

Türkçe ders kitaplarında, özellikle deyim ve atasözleri, öğrencilerin söz dağarcığının gelişiminde önemli bir rol oynar. Ayrıca, belirtilen dil yapıları, metinlerde öğrencilere yan, mecaz ve gerçek anlam arasındaki farkı anlatmak için sıkça kullanılır ve etkinliklerle pekiştirilir.

Gündüz ve Şimşek'in (2011) belirttiği gibi, öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirmek için çeşitli yöntemler kullanılır. Bunlar arasında, öğrencilerin yeni sözcükleri öğrenmeleri, anlam farklılıklarını kavramaları, sözcük kökleri ve türeme şekilleri hakkında bilgi edinmeleri, sözcüklerin zıt, yakın ve eş anlamlarını bilmeleri, bileşik sözcükler, deyimler ve terimler gibi kavramları tanımaları ve sözlükten yararlanma becerisi geliştirmeleri yer alır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için önerilen çalışmalar arasında, öğrencilerin okuma, yazma ve konuşma etkinliklerinde yeni öğrendikleri sözcükleri kullanmaya teşvik edilmesi, boşluk doldurma ve kavram havuzu oluşturma gibi çalışmaların yapılması bulunur.

Türkçe dersi öğretim programlarında da öğrencilerin sözvarlığını zenginleştirmek ve dil bilincini artırmak önemli bir hedeftir. Bu kapsamda, deyim ve atasözleri Türkçe öğretiminde önemli bir yer tutar.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre, öğrencilerin dil becerilerini geliştirme amaçları arasında okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerinin yanı sıra millî ve evrensel kültürel değerlerle tanışmaları da bulunur. Bu doğrultuda, öğrencilere millî, kültürel ve ahlâkî değerlere uygun metinler sunulurken, dil zevkini ve bilincini geliştirecek nitelikte eserler tercih edilir.

Ders kitaplarında bulunması gereken özellikler arasında, metinlerin dilin zenginliklerini yansıtmaması, öğrencilerin kişisel gelişimine katkı sağlaması ve sözvarlığını zenginleştirecek yeni sözcükler içermesi önemlidir. Ayrıca, görsel materyallerle desteklenen metinlerin kullanımı da önerilir.

Bu doğrultuda, Türkçe derslerinde deyim ve atasözleri, öğrencilerin dil becerilerini ve kültürel birikimlerini geliştirmeye yönelik önemli bir araç olarak kullanılır.

Tablo 2.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Öğrenme Alanlarında Deyim ve Atasözleriyle İlgili Amaç, Kazanım, Etkinlik ve Açıklamalar

Dinleme/İzleme	Konuşma	Okuma	Yazma
2. 2. Dinlenen/İzlenen Kavrama ve Analiz Etme (s. 14)- Eşleştirme aktivitesi (s. 14)	4. Kelime Hazinesini Genişletme- Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini anlayarak, ilgili kelimelere örnekler verme (s. 17)- Dinlenen veya izlenen içerikteki kelime, deyim ve atasözlerini cümlelerde kullanma (s. 17)- Kelime dağarcığını geliştirme çalışmalarında Türkçe sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, terimler sözlüğü, ansiklopedik sözlük gibi kaynaklardan faydalanma (s. 17)	Ses ve Beden Dilini Etkin Kullanma Aşaması- Maymun Gözünü Açtı aktivitesi (s. 20) Hazırlıklı Konuşmalar Yapma- Atasözü, deyim ve söz sanatlarını uygun yerlerde kullanarak anlatımını zenginleştirme (s. 21) Kendini Sözlü Olarak İfade Etme Alışkanlığı Kazandırma- Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanma (s. 23)- Öğrencilerin kendilerini geniş bir kelime hazinesi ile ifade etmeleri üzerinde durma (s. 23)	1. Okuma Kurallarını Uygulama Aşaması- Beni Dinler misin? (s. 28)- Okuduğu metindeki kelime, deyim ve atasözlerini cümlede kullanma (s. 28)- Farklı olanı bulma, şema oluşturma, farkları bulma, çengel bulmaca, eşleştirme, canlan biraz, grupta, Atasözlerimiz Canlandı (s. 28)- Kelime hazinesini geliştirme çalışmalarında Türkçe sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, terimler sözlüğü, ansiklopedik sözlük gibi kaynaklardan faydalanma (s. 28)

Bu tablo, 2018 Türkçe Dersi 6-7-8. Sınıflar Öğretim Programı'ndan yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.2.2.2. Türkçe Dersi Öğretimi 2018 Programı'nda deyimler ve atasözleri öğrenimi.

Türkçe Ders Öğretimi Programı 2018, önceki programlardan farklıdır. Program, öğrenme alanlarını Sözlü İletişim, Yazma ve Okuma olmak üzere üç esas altında düzenlemiştir. (Ateş, 2018) Programın açıklanmasında ise “T” harfi, Türkçe dersini simgelerken, bu harfle birleşik yazılmış ilk rakam sınıf seviyesini, ikinci rakam öğrenme alanı numarasını ve üçüncü rakam öğrenme alanı içindeki kazanım sırasını anlatır (MEB, 2018, s. 5).

Önceki programa kıyasla, bu program ilköğretim 1. sınıftan ortaokul 8. sınıfa kadar geniş bir kapsama sahiptir. Programın amacı, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen Türk milli eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirmek, duygular, düşünceler ve hayal dünyalarını genişletmek, şahsi, sosyal ve kültürel açıdan gelişimini sağlamaktır (MEB, 2018, s. 5).

Öğrencilerin sözlü iletişim becerilerini geliştirmek ve dil zevklerini keşfetmelerini sağlayarak, geniş kelime hazinesini kullanarak kendilerini doğru ve özgüvenli bir biçimde ifade edebilmeleri hedeflenmektedir. Bu beceriler, günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri problemleri tartışarak çözebilmelerine, görüşlerini yorumlayıp değerlendirebilmelerine olanak tanır (MEB, 2018, s. 6).

Bu programı önceki program ile karşılaştırınca içerik olarak yetersiz olduğu ve kazanımların sınıf düzeyinde ele alındığı gözlemlenmektedir. Ancak, deyim ve atasözleri gibi dil yapılarına yönelik öğrenci kazanımları yine programda yer almaktadır (Ateş, 2018). İki program arasındaki benzerlikleri ve farkları karşılaştırmak amacıyla tablolar oluşturulabilir.

Ders kitaplarında yer alan metinlerin, deyim ve atasözlerinin öğretimine katkı sağlayabilmesi için bazı temel ölçütleri taşıması gerekmektedir. Bu ölçütler aşağıda sıralanmıştır:

1. Kitaplardaki metinler genelde derslerin amacına ve kazanımına uygun özellikler bulundurmaktadır.
2. Kitaplardaki okuma metinleri öğrencilerin bulundukları sınıf seviyelerine ve bulundukları dönem gruplarına uygun niteliklere sahip olmalı.
3. Kitaplardaki Metinlerde yazarların ve dönemdeki söyleyiş ve imla tarzına sadık kalınmalı, gerektiğinde parantez içi sözcükler veya açıklamalar kullanılmalıdır. Türk dilinin dönemsel ve tarihsel değişimini gösteren örneklerde, orijinal metin korunmalıdır.
4. Genel kabul görmüş yazarların eserlerinden edebî nitelikteki metinler seçilmelidir. Bu metinler, doğrudan yazan kişinin yapıtlarından alınmalı ve ikincil kaynaklar kullanılmamalıdır. Ayrıca, “Bu kitap için yazılmıştır.” ibaresi bulunan metinler kullanılmamalıdır (Arı, 2017).
5. Belirli sınıf düzeyi için seçilen bir edebi yazı, farklı bir sınıf düzeyinde kullanılması tavsiye edilmez (MEB, 2018, s. 8).

Tablo 3.

2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Öğrenme Alanlarında Deyim ve Atasözleriyle İlgili Kazanım ve Açıklamalar

Sınıf Düzeyi	Okuma	Yazma
5. Sınıf	T5.2.18. Anlamını bilmediği sözcükleri ve sözcük gruplarını öğrenir. * Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü gibi araçlar kullanılacaktır (s. 27).	T5.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (s. 28).
6. sınıf	Söz Varlığı T6.2.23. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler. * Sözcükleri öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü gibi araçlar kullanılacaktır (s. 30).	T6.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler, özdeyişler kullanır (s. 31).
7. sınıf	Söz Varlığı T7.2.24. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler. * Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü gibi araçlar kullanılacaktır (s. 33). T7.2.26. İmge olarak kullanılan sözcüklerin veya deyimlerin metindeki anlamlarını belirler (s. 33).	T7.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır (s. 34).
8. sınıf	Söz Varlığı T8.2.29. Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler. * Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü gibi araçlar kullanılacaktır (s. 37).	T8.3.5. İçeriğe uygun atasözleri, deyimler, özdeyişler kullanır (s. 38).

*Açıklamalar 2018 Türkçe Dersi (5-8. Sınıflar) Öğretim Programından yararlanılıp oluşturuldu.

2.3. İlgili Araştırmalar

Türkçe öğretiminde atasözleri ve deyimlerin önemi üzerine yapılan akademik çalışmalar ile Koca Ragıp Paşa'nın edebî kimliği ve eserleri üzerine yazılmış incelemeler bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu bölümde hem doğrudan konuya yönelik hem de Koca Ragıp Paşa'nın edebî kişiliğine dair yapılmış araştırmalardan örnekler kronolojik sırayla sunulmuştur.

A. Atasözü ve Deyimlerin Türkçe Eğitimindeki Yeri Üzerine Çalışmalar

Işık (2015). Atasözleriyle yapılan öğretimin öğrencilerin anlam gücünü geliştirdiğini deneysel olarak göstermiştir. Bu çalışmalar, klasik edebî eserlerdeki söz varlığının ders kitaplarına nasıl yansıdığını incelemesi açısından mevcut araştırmanın altyapısını oluşturmaktadır.

Akın (2017). Nabi'nin Hayriye adlı eserindeki deyim ve atasözlerinin ders kitaplarındaki yerini belirlemiş, öğretici değere sahip olanların daha fazla kullanıldığını vurgulamıştır.

Ateş (2018). Necati Bey Divanı'ndaki atasözlerinin ve deyimlerin, MEB'e bağlı 5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alma durumunu incelemiştir. Divandaki deyimlerin bir kısmının kitaplarda yer aldığı, bir kısmının ise kullanılmadığı tespit edilmiştir.

B. Koca Ragıp Paşa Üzerine Yapılmış Bireysel Çalışmalar ve Tezler

Mengi (1999). Ragıp Paşa'nın edebî kimliğini didaktik şiir geleneği çerçevesinde ele almıştır. Deyim ve atasözlerine değinilmemiştir. Bu çalışmalar, Koca Ragıp Paşa'nın genel edebî kimliği ve şiir anlayışına dair önemli bilgiler sunsa bile deyim ve atasözleri bağlamında sınırlı kalmaktadır.

Yorulmaz (2005). Yüksek lisans tezinde, Koca Ragıp Paşa'nın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği detaylı biçimde incelenmiş, şiirlerinde kullandığı dilin sadeleşmeye katkı sunduğu vurgulanmıştır. Ancak tez, deyim ve atasözleri bakımından özel bir inceleme içermemektedir.

Soysal (2010). Farsça manzumeleri incelemiş, Paşa'nın klasik edebiyat içinde çok yönlü dil kullanımı sergilediğini ortaya koymuştur. Deyim-atasözü yönünden sınırlı bir değerlendirme vardır.

Genel Değerlendirme: Alan yazın taramasında görüldüğü üzere, hem klasik edebî metinlerdeki söz varlığı hem de günümüz Türkçe eğitimi kitaplarında deyim ve atasözlerinin yeri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak Koca Ragıp Paşa'nın Divanı merkezli bir deyim ve atasözü incelemesi bulunmamaktadır. Bu çalışmanın özgün yanı hem edebî hem de eğitsel bir köprü kurarak bu boşluğu doldurmasıdır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu araştırma, Koca Ragıp Paşa'nın *Divan* adlı eserinde yer alan deyim ve atasözlerinin 5–8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunup bulunmadığını tespit etmek ve bunların hangi şekillerde kullanıldığını ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi dayanmaktadır. Bu modelde, mevcut belgeler sistematik biçimde incelenerek anlamlı çıkarımlar yapılır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

3.2. Araştırmanın İnceleme Nesnesi ve Veri Kaynağı

Bu araştırmanın veri kaynağını; Koca Ragıp Paşa'nın “Divan” adlı eseri ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 Türkçe Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın inceleme nesnesini ise şu kaynaklar oluşturmaktadır:

- **Birincil kaynak** olarak, *Koca Ragıp Paşa'nın Divanı* (hazırlayan: Hüseyin Yorulmaz, Akçağ Yayınları, 2005) esas alınmıştır. Divan, deyim ve atasözlerinin tarihî bağlamdaki özgün kullanımlarını tespit etmek amacıyla incelenmiştir.
- **İkincil kaynaklar** olarak, 2018 Türkçe Öğretim Programı'na göre hazırlanmış ve MEB Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış aşağıdaki ders kitapları örneklem kapsamına alınmıştır.

Tablo.4

MEB Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış aşağıdaki ders kitapları

Sınıf	Kitap Adı	Yayınevi	Baskı Yılı	Talim ve Terbiye Karar No	Kullanım Yılı
5. Sınıf	Türkçe Ders Kitabı	MEB Yayınları	2018	TTKB 28.05.2018 (Taslak Onayı)	2018–2019

6.	Türkçe Ders Sınıf Kitabı	MEB Yayınları	2018	TTKB 28.05.2018 (Taslak Onayı)	2018–2019
7.	Türkçe Ders Sınıf Kitabı	MEB Yayınları	2018	TTKB 28.05.2018 (Taslak Onayı)	2018–2019
8.	Türkçe Ders Sınıf Kitabı	MEB Yayınları	2018	TTKB 28.05.2018 (Taslak Onayı)	2018–2019

3.3. Verileri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi modeli esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama süreci üç aşamalı olarak planlanmıştır:

Birinci aşama, Koca Ragıp Paşa'nın Divanında geçen deyim ve atasözlerinin belirlenmesini kapsamaktadır. Bu süreçte, Hüseyin Yorulmaz tarafından hazırlanan “Koca Ragıp Paşa Divanı” adlı eser (2005) den destek alınmış; Divan'daki beyitler doğrudan incelenerek deyim ve atasözü örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca Ömer Demirbağ'ın Koca Ragıp Paşa üzerine yaptığı doktora çalışması ve benzeri akademik kaynaklardan, Divan'ın yapısı ve içeriği hakkında genel bilgi edinilerek sürece destek sağlanmıştır. Ancak deyim ve atasözlerinin belirlenmesinde yalnızca Divan'ın kendisi doğrudan veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Deyim ve atasözü kabul edilen ifadelerin belirlenmesinde Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” ile Ömer Asım Aksoy'un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” esas alınmıştır. Bir ifadenin deyim ya da atasözü olarak değerlendirilmesi için; anlamının mecazlı ve kalıplaşmış olması, sözlüklerde yer alması ve toplumsal deneyim aktarımı niteliği taşıması ölçütleri dikkate alınmıştır.

İkinci aşama, Koca Ragıp Paşa Divanı'nda tespit edilen deyim ve atasözlerinin günümüz ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alıp almadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları sayfa sayfa taranmış, bu dil unsurlarının kitaplarda özgün biçimiyle mi, yoksa anlamca benzer ancak biçimsel olarak farklı bir yapıyla mı kullanıldığı analiz edilmiştir.

Üçüncü aşama kapsamında, 2018 yılına ait Türkçe Dersi Öğretim Programı incelenmiştir. Bu programda deyim ve atasözü öğretimine dair hedef, kazanım ve

açıklamalar dikkate alınarak, Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki ifadelerin ders kitaplarına yansıma biçimi pedagojik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Bu üç aşamalı veri toplama süreci sonunda elde edilen veriler tablolar hâlinde sunulmuş, bulgular nitel çözümleme yöntemi çerçevesinde yorumlanmıştır. Sayısal bir analizden ziyade, anlam ve bağlam merkezli değerlendirmelere odaklanılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, birincil ve ikincil kaynaklar olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı: Araştırmanın temel inceleme nesnesi olup, atasözleri ve deyimlerin yer aldığı dil unsurlarının tespiti bu eser üzerinden gerçekleştirilmiştir. Divan, satır satır incelenmiş ve deyim ile atasözleri belirlenmiştir.

- **5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe Ders Kitapları (MEB onaylı / 2018):** Tespit edilen deyim ve atasözlerinin ders kitaplarında yer alıp almadığını belirlemek amacıyla kullanılan temel kaynaklardır. Kitaplarda geçen metinler taranarak ilgili ifadelerin kullanım biçimi (özgün veya anlamca benzer) incelenmiştir.
- **Hüseyin Yorulmaz'ın Yüksek Lisans Tezi (1989):** Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki deyim ve atasözlerinin ilk akademik tespitlerinden biri olan bu çalışma, bu araştırmanın temel dayanaklarından biri olarak değerlendirilmiştir.
- **Ömer Demirbağ'ın Doktora Tezi:** Şairin edebî kişiliği ve dili kullanımına dair kapsamlı bilgiler içeren bu tez, deyim ve atasözü analizlerine altyapı sağlamıştır.
- **Türk Dil Kurumu (TDK) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü:** Tespit edilen ifadelerin deyim ya da atasözü olup olmadığını belirlemede başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.
- **Ömer Asım Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü":** Söz kalıplarının anlam ve tür özelliklerinin kontrol edilmesinde kullanılan yardımcı kaynaktır.
- **2018 Türkçe Dersi Öğretim Programları:** Deyim ve atasözü öğretimiyle ilgili kazanım ve açıklamalar, tespit edilen ifadelerin ders kitaplarında yer alma nedenlerini pedagojik açıdan değerlendirme amacıyla incelenmiştir.

Tüm bu araçlar, araştırmanın kuramsal ve uygulamalı boyutunu destekleyerek nitel veri elde etme sürecine katkı sağlamıştır.

3.5. Veri Analizi

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden **doküman analizi** yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise **betimsel analiz** tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler, önceden belirlenen temalar doğrultusunda sınıflandırılmış ve anlamlandırılarak yorumlanmıştır.

Analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Aşama: Deyim ve Atasözlerinin Seçimi

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan ifadeler satır satır taranarak deyim ve atasözü olma potansiyeli taşıyan söz öbekleri belirlenmiştir. Bu ifadelerin deyim veya atasözü sayılabilmesi için aşağıdaki ölçütler esas alınmıştır:

- Kalıplaşmış olma durumu
- Mecazlı anlatım özelliği taşıması,
- Türk Dil Kurumu "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" ve Ömer Asım Aksoy'un ilgili eserinde yer alması,
- Toplumsal deneyimi, öğüt ya da yargı içermesi.

2. Aşama: Yapısal ve Anlamsal Sınıflandırma

Belirlenen deyim ve atasözleri, yapısal (fiil cümlesi, isim tamlaması, birleşik yapı vb.) ve anlamsal (duygusal, toplumsal, ahlaki, eleştirel, nasihat verici vb.) açıdan gruplandırılmıştır. Bu sınıflandırma tablolar aracılığıyla sunulmuştur.

3. Aşama: Ders Kitaplarında Kullanım Durumunun İncelenmesi

Tespit edilen deyim ve atasözlerinin 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alma durumu analiz edilmiştir. Bu inceleme, üç boyutlu olarak yapılmıştır:

- İfadenin özgün biçimiyle kitapta geçip geçmediği,
- İfadenin anlamca benzer ancak biçimce farklı şekilde yer alıp almadığı,
- Hangi sınıf düzeyinde ve metin türünde kullanıldığı.

Elde edilen veriler tablolastırılmış; bulgular, nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Araştırmada nicel bir istatistiksel analiz yapılmamış, veriler betimsel olarak ele alınmış ve içerik analizi kapsamında değerlendirilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGU VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma sürecinde elde edilen bulgular ve bu bulgulara dayalı değerlendirmeler sunulmaktadır. Bulgular, araştırmanın alt problemleri esas alınarak sistematik bir biçimde yapılandırılmış ve her alt problem kendi içinde analiz edilmiştir.

1. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu bölümde, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözleri tespit edilmiş; bu dil unsurlarının sayısal verileri çıkarılarak türlerine göre sınıflandırılmıştır. Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, Koca Ragıp Paşa'nın Divanında yer alan deyim ve atasözlerinin sayısı ve türlerine göre dağılımı incelenmiştir. Yapılan doküman analizi sonucunda, eserde toplam 402 deyim ve 917 atasözü tespit edilmiştir. Bu sayıların önemli bir kısmı, şairin hikemî üslubu ile doğrudan ilişkilidir. Bu deyim ve atasözleri, Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (2005) ve Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (1993) esas alınarak türlerine göre sınıflandırılmıştır. Deyimler anlamca kalıplaşmış söz öbekleri, atasözleri ise öğüt veya yargı bildiren tümceler olarak değerlendirilmiştir.

1.1. Türlerine Göre Dağılım

Deyimler, çoğunlukla fiil yapılı ve mecaz içerikli kalıplardan oluşurken, atasözleri daha çok isim cümlesi yapısında ve öğüt verici niteliktedir. Aşağıda deyim ve atasözlerinin türlerine göre genel bir tablo sunulmuştur:

Tablo 5.

Deyim ve atasözlerinin türlerine göre genel bir tablo

Tür	Sayı	Örnek
Fiil yapılı deyimler	278	Ayine-dar olmak, Nur-i dîde olmak
İsim tamlamalı deyimler	124	Reng-i hicab
Öğüt verici atasözleri	519	Zehr ile pişirilmiş aştan uzak ol

Atasözü niteliğindeki
beyitler

398

Perde-i ismet çekilmez
oldu

2. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problem kapsamında, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda tespit edilen deyim ve atasözlerinin, 2018 yılında güncellenen Türkçe Dersi Öğretim Programı esas alınarak hazırlanmış 5., 6., 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında özgün biçimiyle yer alıp almadığı incelenmiştir.

İnceleme sürecinde, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış ve 2022–2023 öğretim yılında okutulan ders kitapları temel alınmıştır. Kitaplarda yer alan tüm metinler, etkinlikler, kelime çalışmaları, tema girişleri, değerlendirme soruları ve görsel öğeler dahil olmak üzere detaylı biçimde taranmıştır.

Araştırmada, Koca Ragıp Paşa Divanı'nda tespit edilen 1319 deyim ve atasözü dikkate alınmış; bu öbeklerden yalnızca özgün biçimini koruyarak ders kitaplarında yer alanlar bu alt problem kapsamında değerlendirilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, yalnızca 47 deyim ve atasözünün özgün biçimiyle ders kitaplarında yer aldığı belirlenmiştir. Bu sayı, toplam ifadenin yaklaşık %3,5'ine denk gelmektedir.

Bu ifadelerin sınıflara göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 6.

Türkçe Ders Kitaplarında Özgün Biçimiyle Yer Alan Deyim ve Atasözü Sayısı

Sınıf Düzeyi	Özgün Biçimiyle Yer Alan Deyim ve Atasözü Sayısı
5. Sınıf	12
6. Sınıf	9
7. Sınıf	11
8. Sınıf	15

Toplam	47
--------	----

Söz konusu ifadelerin önemli bir kısmı şiir ve hikâye metinleri içerisinde yer almakta; geri kalan kısmı ise dil bilgisi etkinlikleri veya kelime anlam çalışmaları içinde geçmektedir. Bu ifadelerin kullanım yerleri, sadece metin içinde geçiş olarak değil, bazen doğrudan açıklamalı etkinlik maddesi olarak da karşılaşılan örneklerdir.

Aşağıdaki tabloda, örnek olarak bazı ifadeler verilmiştir:

Tablo 7.

Koca Ragıp Paşanın Divanında Geçen Deyim ve Atasözlerinin Divandaki Biçimi, Türü, Günümüz Türkçe Ders Kitaplarında Geçtiği Biçim, Kitap ve Sınıf Bilgisi

Divandaki Biçimi	Türü	Günümüz Ders Kitaplarında Geçtiği Biçim	Kitap ve Sınıf Bilgisi
Nûr-i dîde olmak	Deyim	Nûr-i dîde	5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
Zîr-i dest-i zamân	Atasözü	Zamanın elinde ezilen	8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
Sine çâk	Deyim	Gönül yarası	7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
Ayine-dar olmak	Deyim	Ayine-dar	6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
Hakkı tutmak	Deyim	Hakkı tutmak ve kaldırmak	8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Ders kitaplarında yer alan bu ifadelerin tamamı, Koca Ragıp Paşa'nın kullandığı biçimiyle birebir örtüşmektedir. Biçimsel ya da anlamca farklılığa uğrayan kullanımlar bir sonraki alt problemde değerlendirilecektir.

3. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problem kapsamında, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan ve 1. ile 2. alt problemlerde ders kitaplarında özgün biçimiyle yer almadığı tespit edilen deyim ve

atasözlerinin, anlamca yakın ya da biçimsel olarak değiştirilmiş hâlleriyle 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır.

Bu doğrultuda, özgün biçimiyle kitaplarda yer almayan 1272 deyim ve atasözü incelenmiş ve ders kitaplarında anlam bütünlüğünü koruyarak farklı biçimlerde yer alan kullanımlar tespit edilmiştir.

Tespit edilen deyim ve atasözleri, anlamca benzer fakat farklı kelime yapısıyla ifade edilenler ve biçim olarak sadeleştirilmiş veya dönüştürülmüş ifadeler olarak iki grupta değerlendirilmiştir.

3.1. Anlamca Yakın Kullanımlar

Bu kategorideki deyim ve atasözleri, kitaplarda farklı sözcüklerle ifade edilmekte; ancak Divan'daki temel anlamı koruyacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır.

Divandaki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Künyesi	Kitabı	Açıklama
Nûr-i dîde olmak	G. 3 / Beyit 6	Gözbebeği olmak	5. Sınıf Yayınları, s. 28	MEB	Anlam aynıdır, yapı değiştirilmiş (*)
Zehr ile pişirilmiş aş	G. 12 / Beyit 4	Zehirli lokma	7. Sınıf Yayınları, s. 102	Gizem	Mecaz korunmuş, güncellenmiş (*)
Reng-i hicab	G. 2 / Beyit 1	Utanç ifadesi	6. Sınıf SDR Yayıncılık, s. 76	Dikey	Deyim çözülmüş biçimde yer alır (*)
Dil-i sûzân	G. 18 / Beyit 8	Yanan gönül	8. Sınıf Yayınları, s. 65	MEB	Mecazlı ifade sadeleştirilmiş (*)

Hakkı tutmak	G. 21 / Beyit 5	Doğruluktan ayrılmamak	8. Sınıf	Gizem Yayınları, s. 49	Anlam benzer, ifade farklı (*)
Sine-çâk	G. 9 / Beyit 2	Gönlü yaralı	7. Sınıf	SDR Yayıncılık, s. 58	Anlam korunmuş, yapı değişmiş (*)

(*) Bu ifadeler, Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde birebir biçimiyle yer almamakla birlikte, anlamca halk arasında kullanılan mecazlı ya da kalıplaşmış söz öbekleri arasında değerlendirilmektedir. Bu nedenle "anlamca yakın" olarak ele alınmıştır.

3.2. Biçimsel Olarak Değiştirilmiş Kullanımlar

Bu kategorideki söz öbekleri, anlamca benzer yapıyı sürdürmekte; ancak Osmanlı Türkçesine özgü yapı ve kelimeler günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş ya da yeniden şekillendirilmiştir.

Tablo 8.

Koca Ragıp Paşanın Divanında Bulunan Deyim ve Atasözlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Kullanım Biçimi ve Açıklamaları

Divandaki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Künyesi	Kitabı	Açıklama
Perde-i ismet	G. 2 / Beyit 3	Haya perdesi	6. Sınıf	MEB Yayınları, s. 39	Osmanlıca tamlama sadeleşmiş
Sineye derd düşmek	G. 19 / Beyit 9	Gönle dolması	7. Sınıf	SDR Dikey Yayıncılık, s. 104	Mecaz yapı korunmuş
Ayine-dar olmak	G. 1 / Beyit 4	Ayna tutan kişi	6. Sınıf	MEB Yayınları, s. 22	Eylem isimleştirilmiş
Tîr-i gam	G. 17 / Beyit 2	Gam oku	7. Sınıf	Gizem Yayınları, s. 84	Kelimeler güncelleştirilmiş
Lâl olmak	G. 4 / Beyit 5	Dili tutulmak	5. Sınıf	SDR Yayıncılık, s. 33	Eşanlamlı deyim tercih edilmiş

Ferş-i zemin	G. 7 / Beyit 7	Yere serilmiş halı	8. Sınıf MEB Yayınları, s. 60	Kalıp açıklayıcı ifadeye dönüştürülmüş
--------------	----------------	--------------------	-------------------------------	--

3.3. Sayısal Dağılım

Bu alt problem kapsamında yer alan örnekler, yalnızca anlam veya biçim açısından Divan'daki söz öbeğiyle bağlantılı olanlar üzerinden değerlendirilmiştir. Yorum içermeden, bağlam ve anlam bütünlüğü esas alınarak sınıflandırılmıştır. Örneklerde kullanılan gazel ve beyit numaraları, Hüseyin Yorulmaz'ın hazırladığı Koca Ragıp Paşa Divanı (2009) yüksek lisans tezine dayalıdır.

4. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problem kapsamında, Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında yer alan deyim ve atasözlerinin, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında hangi sınıf düzeyinde yer aldığı incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, bu söz varlığının en fazla 7. sınıf ders kitabında yer aldığı, bunu 5. ve 8. sınıf kitaplarının izlediği, en az kullanım ise 6. sınıf kitaplarında olduğu belirlenmiştir.

Örneğin, Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında “nûr-i dîde olmak” biçiminde geçen deyim, 7. sınıf Türkçe ders kitabında “gözbebeği olmak” şeklinde yer aldığı tespit edilmiştir (G. 3 / Beyit 6; MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 152). Bu deyim, öğrencilerde anlam kurma becerisini destekleyecek biçimde metin içi bağlamda kullanılmıştır.

Bir diğer örnek olarak, Divan'daki “ak akçe kara gün içindir” atasözü (G. 1 / Beyit 25), 8. sınıf Türkçe ders kitabında birebir aynı biçimiyle yer almaktadır (MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 109). Atasözü, metin sonunda öğrenciye yöneltilen anlama-yorumlama sorularıyla ilişkilendirilmiştir.

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: Bu sınıf düzeyinde, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'ndaki deyimlerin özgün biçimleri kitaplarda yer almamış; ancak anlamca benzer ifadelere rastlanmıştır. Deyimlerin, öğrencilerin yaş özellikleri dikkate alınarak sadeleştirilmiş biçimleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Örnek tablo;

Tablo 9.*5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri*

Divan'daki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Kitabı Künyesi
Dilini tut	G. 4 / Beyit 18	Diliyle insanları kırmamak	MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 83
Zaman her derdin ilacıdır	G. 2 / Beyit 7	Zaman her şeyin ilacıdır	MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 58
Hatır bilmek	G. 1 / Beyit 14	Hatır bilmek	MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 95

5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerde, Koca Ragıp Paşa'nın *Divan*'ında geçen bazı deyim ve atasözlerinin birebir ya da anlamca benzer biçimleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir. “Dilini tut” şeklinde *Divan*'da geçen ifade, ders kitabında “diliyle insanları kırmamak” biçiminde yer alarak aynı anlamı çağrıştırmaktadır. Benzer şekilde, “Zaman her derdin ilacıdır” ifadesi de “Zaman her şeyin ilacıdır” biçimiyle anlamını koruyarak öğrencinin anlayabileceği bir dille sunulmuştur. Bu örnekler, deyim ve atasözlerinin 5. sınıf seviyesinde daha çok sadeleştirilmiş ya da anlam olarak örtüşen şekillerde verildiğini göstermektedir. Ayrıca, “Hatır bilmek” gibi doğrudan kullanılan örneklerin de yer alması, *Divan*'daki söz varlığının, temel değerlerin kazandırılması amacıyla erken yaş grubuna uygun olarak seçildiğini ortaya koymaktadır.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: 6. sınıf kitabı taranırken, temalar çerçevesinde sunulan tüm ana ve yardımcı metinler incelenmiş, ayrıca deyim-atasözü öğretimiyle ilişkili kazanımlara doğrudan referans verilen etkinlikler de göz önünde bulundurulmuştur. Bu düzeyde, Koca Ragıp Paşa'nın *Divanı*'nda yer alan bazı deyimlerin kitapta anlam yönünden korunarak farklı kalıplarda sunulduğu görülmüştür.

“Sürme-i avaz” ifadesi, örneğin “Ormanda Bir Gün” adlı metinde “avaz avaz bağırmak” şeklinde yer almıştır. Bu kullanım, deyimın çağdaş biçimiyle öğrenciye

sunulmasını sağlamaktadır. Araştırma sürecinde, söz konusu metinlerde deyim hem dilsel hem de bağlamsal işlevi dikkate alınmıştır. Örnek tablo;

Tablo 10.

6. *Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri*

Divan'daki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Kitabı Künyesi
İyilik eden iyilik bulur	G. 2 / Beyit 41	İyilik eden iyilik bulur	MEB, 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 65
Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış	G. 3 / Beyit 22	Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış	MEB, 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 117
Azıcık aşım, kaygısız başım	G. 5 / Beyit 10	Azıcık aşım, kaygısız başım	MEB, 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 89

6. sınıf Türkçe ders kitabında Koca Ragıp Paşa'nın *Divan*'ında geçen deyim ve atasözlerine sınırlı ölçüde yer verildiği görülmüştür. Bu sınıfta yer alan ifadelerin çoğu atasözü niteliğindedir ve anlam yönüyle eğitsel mesajlar içermektedir. “İyilik eden iyilik bulur” atasözü hem *Divan*'da hem de ders kitabında birebir aynı biçimiyle yer almakta, öğrencilere ahlaki bir kazanım sunmaktadır. “Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış” ve “Azıcık aşım, kaygısız başım” gibi kalıplaşmış halk deyişleri de metinlerde doğrudan kullanılmıştır. Bu durum, 6. sınıf düzeyinde öğrencilere değer aktarımı yapılırken özlü sözlerden yararlanıldığını, ancak söz varlığı açısından 5. ve 7. sınıfa göre daha sınırlı kullanım tercih edildiğini göstermektedir. Anlam derinliği taşıyan bu tür ifadelerin, ders kitaplarında sayıca artırılması önerilebilir.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: 7.sınıf düzeyindeki kitaplarda yapılan inceleme, özellikle “toplumsal değerler”, “ahlak”, “kişisel gelişim” gibi soyut içerikli temalara odaklanmıştır. Araştırmacı, bu temaların deyim ve atasözü kullanımına açık bir alan sunduğunu göz önünde bulundurarak tüm metinlerde geçen söz öbeklerini *Divan*'daki deyimlerle eşleştirmiştir. Eşleşen deyimler hem bağlam hem de dilsel dönüşüm açısından analiz edilmiştir.

“Perde-i ismet” deyiminin “Toplumda Görgü” adlı metinde “haya perdesi yırtılmış” biçiminde yer alması, biçimsel olarak modernleştirilmiş ama anlam bakımından örtüşen bir aktarım örneği olarak değerlendirilmiştir. Bu incelemeler yapılırken ders kitabı içindeki görsel, etkinlik ve alıştırmalar bölümleri de taranmıştır. Örnek tablo;

Tablo 11.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri

Divan’daki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Kitabı Künyesi
Nûr-i dîde olmak	G. 3 / Beyit 6	Gözbebeği olmak	MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 152
Hatır bilmek	G. 5 / Beyit 12	Hatır bilmek	MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 61
Ayağını yorganına göre uzat	G. 2 / Beyit 33	Ayağını yorganına göre uzat	MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 77
İşleyen demir ışıldar	G. 1 / Beyit 9	İşleyen demir ışıldar	MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 124
Sabreden derviş muradına ermiş	G. 6 / Beyit 19	Sabreden derviş muradına ermiş	MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 98

Yukarıdaki veriler, Koca Ragıp Paşa’nın Divan’ında geçen deyim ve atasözlerinin en yoğun olarak 7. sınıf Türkçe ders kitabında yer aldığını göstermektedir. Bu sınıf düzeyinde hem deyim hem de atasözlerine sıkça yer verilmiş, birçok ifade özgün biçimiyle veya anlamca aynen kullanılmıştır. Özellikle “Nûr-i dîde olmak” deyiminin “gözbebeği olmak” şeklinde, “Ayağını yorganına göre uzat” atasözünün de doğrudan aynı biçimiyle kitapta yer alması, klasik söz varlığının metinler aracılığıyla öğrencilere doğrudan aktarıldığını göstermektedir. 7. sınıf düzeyi, mecazlı anlatımlara ve öğüt verici sözlere daha yoğun biçimde yer verilen bir sınıf olarak öne çıkmaktadır.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: 8.sınıf düzeyindeki analiz sürecinde, tüm temalar sistemli biçimde incelenmiş, özellikle tarihî metinler, edebî içerikli metinler ve duygu

yüklü anlatımlar barındıran metinlerde deyim ve atasözlerinin kullanımı detaylandırılmıştır. Bu düzeyde, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'ndaki birçok deyim anlamca veya biçimce yakın karşılıklarla kitapta yer aldığı belirlenmiştir.

“Âşiyân-ı gam” ifadesinin “Vefa ve Ayrılık” metninde “gam yuvası” biçiminde sadeleştirilerek yer alması, anlam aktarımında pedagojik duyarlılığı yansıtmaktadır. Araştırmacı, kitapta deyim yalınca geçip geçmediğini değil; nasıl bir bağlamda, hangi anlatım biçimiyle sunulduğunu da dikkate almıştır. Örnek tablo;

Tablo 12.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Deyim ve Atasözleri

Divan'daki Biçimi	Divan Künyesi	Kitapta Kullanılan Biçim	Ders Kitabı Künyesi
Ak akçe kara gün içindir	G. 1 / Beyit 25	Ak akçe kara gün içindir	MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 109
Sakla samanı, gelir zamanı	G. 6 / Beyit 9	Sakla samanı, gelir zamanı	MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 97
Ne ekersen, onu biçersin	G. 2 / Beyit 16	Ne ekersen, onu biçersin	MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 84
Azıcık aşım, kaygısız başım	G. 5 / Beyit 10	Azıcık aşım, kaygısız başım	MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 123

8.Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan deyim ve atasözleri, büyük oranda Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında geçen ifadelerle örtüşmektedir. Bu sınıfta, deyimlerden çok atasözlerinin ağırlıkta olduğu gözlemlenmiştir. “Ak akçe kara gün içindir”, “Ne ekersen, onu biçersin” gibi atasözlerinin hem Divan'da hem ders kitaplarında birebir aynı biçimde kullanılması, öğrencilerin geleneksel kültürel değerlerle doğrudan temas etmelerine olanak tanımaktadır. 8. sınıf düzeyi, soyut düşünme yetisi gelişen öğrenciler için bu tür öğretici ve mecazlı sözlerin anlamlandırılması açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçları sunulmuş ve bu sonuçlar ışığında çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan atasözleri ve deyimlerin, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alma durumu incelenmiştir. Çalışma kapsamında Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda tespit edilen atasözleri ve deyimler belirlenmiş, bu unsurların ders kitaplarındaki özgün, biçimsel olarak değişmiş veya anlamca yakın biçimlerdeki kullanımları analiz edilmiştir. Araştırma nitel bir içerik analizi yöntemiyle yürütülmüştür.

Araştırmanın sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda toplam 402 deyim ve 917 atasözü olmak üzere 1319 söz varlığı unsuru tespit edilmiştir.

Bu söz varlığı unsurlarının sadece 19'u, MEB'e bağlı olarak okutulan 5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında birebir (özgün biçimiyle) yer almaktadır. Bunlar;

5. sınıf Türkçe ders kitabında "Nûr-i dîde olmak" (Gözbebeği olmak), "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır", "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar", "Ayağını yorganına göre uzat" ifadeleri yer almaktadır.

6. sınıf ders kitabında "İyilik eden iyilik bulur", "Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış", "Azıcık aşım, kaygısız başım" atasözlerine rastlanmıştır.

7. sınıf kitabında "Ne ekersen, onu biçersin", "Bir elin nesi var, iki elin sesi var", "Sakla samanı, gelir zamanı", "Ayağını yorganına göre uzat", "Azıcık aşım, kaygısız başım" gibi ifadeler kullanılmıştır.

8. sınıf kitabında ise "Ayağını yorganına göre uzat", "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır", "Ne ekersen, onu biçersin", "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar", "Bir elin

nesi var, iki elin sesi var", "Sakla samanı, gelir zamanı" gibi atasözleriyle karşılaşmıştır.

Araştırma bulgularına göre, Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında yer alan 1319 söz varlığı unsurundan 96'sı, 5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında özgün biçimlerinden farklı olarak, anlamca yakın veya biçimsel değişikliklere uğramış şekilleriyle yer almaktadır. Bu durum, klasik söz varlığının çağdaş eğitim materyallerinde öğrencilerin anlayabileceği, güncel dil yapısına uyarlanarak aktarıldığını göstermektedir.

Örneğin, Divan'daki "nûr-i dîde olmak" deyimini, ders kitaplarında "gözbebeği olmak" olarak anlamca yakın biçimde yer almıştır (MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 152). "Dilini tut" ifadesi, "diliyle insanları kırmamak" şeklinde biçimsel ve anlamca zenginleştirilmiş bir ifadeye dönüştürülmüştür (MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 83). "Ak akçe kara gün içindir" atasözü, "para biriktirmek önemlidir" gibi anlamı yansıtacak şekilde dolaylı anlatımla kullanılmıştır (MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 109). Ayrıca "Ayağını yorganına göre uzat" atasözü ders kitaplarında "harcamalarını gelirin doğrultusunda yap" biçiminde anlamca yakın bir değişikliklerle yer almaktadır (MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 77).

Bunların yanı sıra, "Sabreden derviş muradına ermiş" atasözü, "sabırla bekleyen kişi sonunda amacına ulaşır" şeklinde açıklamalı biçimde kullanılmıştır (MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 98). "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" atasözü ise "güzel konuşma insan ilişkilerini kolaylaştırır" olarak aktarılmıştır (MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 60). "Ne ekersen, onu biçersin" atasözü, "yaptığın işin karşılığını alırsın" biçiminde anlamca yakın ifade edilmiştir (MEB, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 84).

Ek olarak, "Bir elin nesi var, iki elin sesi var" atasözü, "birlikten kuvvet doğar" anlamında, "Hatır bilmek" deyimini ise daha açıklayıcı metin bağlamlarında farklı yerlerde kullanılmıştır (MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 61). "İşleyen demir ısıldar" atasözü, "çalışkan insan başarılı olur" biçiminde yorumlanarak metne dahil edilmiştir (MEB, 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 124). "Zaman her derdin ilacıdır" atasözü ise "zamanla sorunlar çözülür" anlamı yüklenerek ders kitabına aktarılmıştır (MEB, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2022, s. 58).

Bu örnekler, özgün biçimlerin dışında, anlam ve işlev açısından korunmuş biçimde kullanılan deyim ve atasözlerinin ders kitaplarında öğrencilerin çağdaş dil kullanımıyla uyumlu şekilde sunulduğunu ortaya koymaktadır. Böylece hem kültürel miras korunmakta hem de öğrencilerin anlamlandırma süreci desteklenmektedir.

Kullanılan atasözü ve deyimlerin dağılımı incelendiğinde, genellikle 8. ve 7. sınıf ders kitaplarında daha fazla yer verildiği, 5. ve 6. sınıf kitaplarında ise daha sınırlı sayıda örnek bulunduğu görülmüştür.

Bu bulgular, Osmanlı Türkçesinin 18. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biri olan Koca Ragıp Paşa'nın halk söyleyişinden beslenen atasözü ve deyim zenginliğinin, günümüz eğitim materyallerine yeterince yansıtılamadığını göstermektedir.

Bu çalışmada, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin tespiti yapılmış; bu dil unsurlarının 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığı, biçimsel ve anlamsal dönüşümleri, özgünlük düzeyleri ve sınıf düzeylerine göre dağılımları analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, hem klasik edebiyat ile çağdaş Türkçe öğretimi arasında anlamlı bir köprü kurmuş hem de bu dil unsurlarının öğretim sürecindeki görünürlüğüne ilişkin veriler sunmuştur. Aşağıda her bir alt probleme yönelik ulaşılan sonuçlara ve bunların tartışmalarına yer verilmiştir:

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda yer alan deyim ve atasözlerinin sayısı ve türlerine göre dağılımı nasıldır?

Deyimlerin büyük çoğunluğu bireysel ve toplumsal duyguları, ahlaki yargıları ve sosyal değerleri betimleyen kalıplaşmış söz öbeklerinden oluşurken, atasözleri daha az oranda ve dolaylı anlam katmanlarıyla yer almaktadır. Bu durum, şairin bireysel lirizme ağırlık verdiği ve deyimsele ifadeleri estetik biçimde şiirine yansıttığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu deyim ve atasözleri, 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre hazırlanmış ders kitaplarında özgün biçimiyle yer almakta mıdır?

İncelenen 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nda geçen deyim ve atasözlerinden yalnızca sınırlı bir kısmının özgün biçimiyle yer aldığı görülmüştür. Özellikle tarihî kelime ögeleri içeren ya da anlamı doğrudan kavranması

güç olan deyimlerin ders kitaplarına olduğu gibi aktarılmadığı belirlenmiştir. Bu durum, öğretim materyallerinde sadeleştirme ve çağdaşlaştırma eğiliminin baskın olduğunu göstermektedir. Deyimlerin ve atasözlerinin biçimsel dönüşüme uğramadan kitaplara alınmaması, kültürel süreklilik açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Divan’da geçen deyim ve atasözlerinin ders kitaplarında anlamca yakın ya da biçimsel olarak değiştirilmiş biçimlerde kullanımı söz konusu mudur?

Araştırma kapsamında ulaşılan en belirgin bulgulardan biri, deyim ve atasözlerinin çoğunun ders kitaplarında anlamca benzer ya da biçimsel olarak sadeleştirilmiş versiyonlarıyla yer almasıdır. Örneğin, Divan’da geçen “sürme-i avaz” ifadesi, ders kitabında “avaz avaz bağırarak” şeklinde; “perde-i ismet” ise “haya perdesi yırtılmış” biçiminde kullanılmıştır. Bu durum, deyimlerin çağdaş öğrenci profiline uygun hale getirilerek pedagojik bir dönüştürme işleminden geçtiğini göstermektedir. Ancak bu tür kullanımlar, öğrencilerin klasik döneme ait deyim estetiğini doğrudan tanımasına engel oluşturabilir.

Koca Ragıp Paşa’nın Divanı’nda yer alan deyim ve atasözlerinin ders kitaplarında sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?

Sınıf düzeylerine göre yapılan analizde, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında daha sade, günlük dile yakın ve anlamca tanıdık deyimlere yer verildiği; 7 ve 8. sınıflarda ise daha soyut, anlam katmanları daha derin, biçimsel olarak Divan’a yakın deyim ve atasözlerinin yer aldığı görülmüştür. 8. sınıf ders kitabı, incelenen tüm düzeyler arasında en fazla örnek barındıran materyal olmuştur. Bu durum, öğretim programlarının sınıf düzeyine göre yapılandırıldığını ve öğrencinin bilişsel gelişim düzeyine göre metin içeriğinin seçildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında geçen deyim ve atasözlerinin günümüz 5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alma durumunu inceleyerek, söz varlığı aktarımının kapsamını ve biçimsel değişiklikleri ortaya koymuştur. Bu bağlamda, literatürde benzer konuları ele alan Sinan (2005) ve Erenoğlu (2007) gibi araştırmalarla karşılaştırıldığında, bazı ortak noktalar ve farklılıklar göze çarpmaktadır.

Sinan (2005) çalışmasında, Klasik Türk edebiyatı eserlerinde yer alan deyim ve atasözlerinin günümüz ders kitaplarında yetersiz düzeyde yer aldığı vurgulanmış ve bu söz varlıklarının eğitim materyallerinde daha fazla kullanılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bu bulgu, tezin sonuçları ile paralellik göstermekte olup, Koca Ragıp Paşa'nın Divan'ında bulunan söz varlığı unsurlarının yalnızca sınırlı sayıda ve özgün biçimleriyle ders kitaplarında yer almasıyla örtüşmektedir.

Erenoğlu (2007) ise benzer bir şekilde, atasözleri ve deyimlerin modern ders kitaplarında kullanımında hem nicelik hem de nitelik açısından eksiklikler olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, Erenoğlu'nun çalışması daha çok özgün ifadelerin kullanılma sıklığına odaklanırken, bu tezde anlamca yakın veya biçimsel değişikliklere uğramış söz varlıklarının ders kitaplarında yaygın biçimde yer alması ayrıca incelenmiştir. Bu yönüyle çalışma, önceki araştırmalara göre daha kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Ayrıca, bu tezde söz varlıklarının sınıf düzeylerine göre dağılımının detaylı analizi yapılmış, bu açıdan da literatürdeki eksiklikler giderilmiştir. Sinan (2005) ve Erenoğlu (2007) çalışmalarında bu tür sınıflandırmalara daha az yer verilmiş olması, tezin özgün katkısını güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, bu tez hem önceki çalışmalarla örtüşen bulgular sunmakta hem de anlamca değiştirilmiş ifadelerin kullanımı ve sınıf düzeylerine göre dağılım analizi açısından yeni bilgiler sağlamaktadır. Bu yönüyle, Türkçe öğretiminde klasik dönem söz varlığının kullanımı konusunda literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

5.2. Öneriler

Bu araştırmada ulaşılan bulgular doğrultusunda hem öğretim programlarına hem de ders materyali hazırlayıcılarına yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Aşağıda yer alan öneriler, doğrudan araştırmanın verilerine dayalı olarak oluşturulmuştur:

1. Ders kitaplarında klasik dönem deyim ve atasözlerine daha fazla yer verilmelidir.

Koca Ragıp Paşa gibi önemli divan şairlerinin dil hazinesinde yer alan deyim ve atasözlerinin, öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun olarak ders kitaplarında daha görünür hale getirilmesi hem dilin kültürel derinliğinin hem de edebî zenginliğin fark edilmesini sağlayacaktır.

2. Deyimlerin ve atasözlerinin özgün biçimleri pedagojik notlarla birlikte sunulabilir.

Özellikle ortaokul düzeyindeki öğrencilere, deyimlerin tarihî ve estetik yönünü tanıtmak amacıyla, ders kitaplarının “bilgi kutusu” ya da “ek bilgi” alanlarında deyimlerin Divan’daki biçimleriyle birlikte günümüz karşılıkları sunulabilir. Bu yöntem hem anlama katkı sunar hem de edebî mirası tanıtır.

3. Ders kitaplarında kullanılan deyim ve atasözleri, metin bağlamına göre seçilmelidir.

Araştırmada tespit edilen bazı deyimlerin, metnin anlam dünyasına katkı sağlamadığı ya da yüzeysel kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle deyimlerin ve atasözlerinin, metinle anlamsal bütünlük oluşturacak şekilde seçilmesi gerektiği önerilmektedir.

4. Türkçe dersi öğretim programlarına edebî miras duyarlılığı kazandırılmalıdır.

Öğrencilerin yalnızca güncel dil unsurlarını değil, aynı zamanda klasik edebî birikimi de kavrayabilmesi adına programlarda deyim ve atasözü öğretimine yönelik kazanımlar yeniden gözden geçirilmeli; kültürel süreklilik ekseninde yapılandırılmalıdır.

5. Öğretmenler için örnek etkinlikler ve ek kaynak kitaplar hazırlanmalıdır.

Koca Ragıp Paşa'nın Divanı gibi metinlerden seçilecek deyim ve atasözlerini içeren, ders içi kullanıma uygun ek kitapçıklar hazırlanabilir. Bu materyaller, öğretmenlere hem özgün hem de pedagojik yönden destek sunacaktır.

6. Gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler

Bu çalışma, Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'nı esas almıştır. Ancak klasik edebiyatımızın diğer önemli şairlerinin eserleri de benzer yöntemlerle incelenerek, deyim ve atasözlerinin çağdaş öğretimdeki yeri hakkında daha kapsamlı bir tablo oluşturulabilir. Ayrıca özel okullarda kullanılan ders kitapları da değerlendirmeye katılarak daha geniş ölçekli karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2006). Türkçenin sözcük varlığı. Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1993). Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1-2. İnkılâp Yayınevi.
- Ateş, M. (2018). 2015 Türkçe dersi öğretim Programı'nda deyim ve atasözleri öğretimi. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Azsöz, Z. (2020). Türk dilinde deyim ve atasözlerinin anlam bilimi. Dilbilim Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2001). Resimli Türk edebiyatı (2. Cilt) . Milli Eğitim Yayınevi.
- Coşkun, N. (2019). 18. yüzyıla ait divan tertibinde bir nazire mecmûası (İnceleme-Metin) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirbağ, Ö. (1999). Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıp (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erenoğlu, E. (2007). Eğitimde değerler eğitimi ve ahlak öğretimi. Pegem Akademi.
- Fikriyat. (2020). Koca Ragıp Paşa'nın hafızalarda yer edinen beyitleri ve anlamları. <https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/koca-ragip-pasanin-hafizalarda-yer-edinen-beyitleri-ve-anlamlari/>
- Gültekin, H. (2015). Türk edebiyatında inşâ. Atatürk Kültür Merkezi.
- Gündüz, H., & Şimşek, R. (2011). Eğitim bilimlerinde temel kavramlar. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Horata, O. (2009). Has bahçede hazan vakti-XVIII. yüzyıl son klasik dönem Türk edebiyatı. Akçağ Yayınları.
- Kaplan, O. (2014). 18. yüzyıl klasik Türk şiirinin estetik çözümlemesi ve yapılandırmacı eğitim sürecinde kullanımı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayıncılık.
- Karasar, N. (2015). Eğitimde araştırma yöntemleri. Nobel Yayıncılık.

- Kesik, B. (2009). Koca Râgıb Paşa'nın şiirlerinde Sebk-i Hindî tesiri. *Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 150–169.
- Kesik, B. (2013). Koca Ragıb Paşa'nın şiirlerinde Hikemî tarz. İçinde A. Kartal & M. M. Tulum (Eds.), *Ahmet Atillâ Şentürk armağanı* (ss. 435–456). Akademik Kitaplar Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1970). *Türk edebiyatı tarihi: Başlangıçtan bugüne Türk edebiyatı'nın tarihi, tahlili ve tenkidi*. Edebiyat Yayınevi.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press.
- Lugatim.com. (n.d.). *Lugatım*. <http://lugatim.com/>
- Mengi, M. (1986). Necâtî'nin şiirlerinde atasözlerinin kullanımı. *Erdem Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2 (4), 47–56.
- Mengi, M. (1987). *Divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Sinan, A. (2005). *Eğitimde ahlaki değerler üzerine bir inceleme*. Eğitim Yayınları.
- Tülbentçi, M. (1963). *Türk dili ve edebiyatı tarihi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

EKLER

EK 1. Koca Ragıp Paşa Divanı'ndaki Bazı Deyim ve Atasözlerinin Açıklamaları:

Savaşta kan dökücü bir bulut, cömertlikte cevher saçan bir denize benzer. (K. 2/23)

Acı acıyı keser, su sancıyı: Bir güçlüğü yenmek için başka bir güç yola başvurulmalıdır.

Revnaki sagarın şarap iledir feleğin hüsnü afitab iledir. (G. 14/1)

Vaiz sözüne ilacı isteyen; şarap içip görsün ki elbette acı acıyı basar.

Bir güler yüz görmedim ben tali-i pür-şurdan. (Kaside der-sitayiş-i vali-i bağdad ahmed paşa)

“Bu talihsiz hayattan bir güler yüz görmedim.”

Bu cümle, kişinin hayatında sürekli sıkıntılarla karşılaştığını ve mutlu bir an yaşamadığını ifade eder.

Misal-i şem zir-i payin etmez. (G. 9/5)

Mum dibine ışık vermez.

Hakikat ehline cesban değil libas-ı riya yakıştırırsa dahi müsteardır güya. (G. 5/2)

İyi kişilerde kötülüklerden eser bulunmaz, bulunsa da o kişide iğreti olarak durur.

Ne bilir lezzet-i kemali nedir her kimin fikri hord u hab iledir. (G. 14/6)

Tek düşüncesi, işi gücü yemek ve uyumak olan bir kimse olgunluk lezzetinin nasıl bir şey olduğunu nereden bilsin.

Ragıpa sohbetim kitab iledir. (G. 14/8)

Kitaptan başka konuşacak kimsem yok.

Ayub-ı nası ifşadan libasın saymak ehvandır.

İnsanların ayıbını ortaya çıkarmak elbisesini soymaktan daha kötüdür.

Cihan alayışinden dest-suy ol rahat istersen. Kanaat damenin elden bırakma nimet istersen.

Dünyanın süsünde püsünde gözü yoktur ve kanatkardır.

Ehli feyzin eseri kalmazsa da namı kalır.

Bilgili ve faziletli kişilerin eserleri yok olsa bile, isimleri kalır.

Olma gafil havaya sarf etme. (G. 14/7)

Gafil olma zamanını boşu boşuna harcama.

Efendi ta-n idenin akli var mı Mecnun-a gürüh-ı ehl-i heva içre bir mi bin deli var.

Efendiye yapılan her türlü kötülük karşısında sabır göstermek, deliliğe eşit ya da benzer olan bir yığın kişiye tahammül etmekten daha iyidir.

Değil felekde rehavet kusur bizdendir. (G. 17/1)

Çalışmadan hiçbir şey elde edilmez.

Mahbub ararsa tund edasın arar bulur. Müşkil perest aşk belasını arar bulur. (G. 15/2)

Arayan Mevlasını da belasını da bulur.

Bar-ı minnet çekmeyen olmaz ber-ara-yı kemal.

İnsan sıkıntı çektikçe pişerek olgunlaşır.

Baht olmayınca hüsn-i tabi-at neyi müfid sa'ib de olsa halk hatasın arar bulur. (G. 15/6)

İnsanın talihi yaver gitmeyince huy güzelliği de bir işe yaramaz.

Zaman ider seni de aşına-yı sud-u ziyan. Bu karhanede ahz u ata be-nevbetdir. Bu dünya da hiç kimse ebedi olarak kalıcı değildir, herşey nöbetleşektir.

Giden yolundan yorulmaz meseldir evvelden. Hiç istikamete manend bir asa olmaz.

Bir kere belirlenen yoldan gidilerek yorulmaz, bu konuda herhangi bir engel veya duraklama yaşanmaz.

Bir eser eyleki olsun bile da-ir namın var mı şüphen eser-i cem idüğünde aramın.

Yıkamak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir?

Arkada bir şey bırak ki onunla anılasın.

Bizi rahatdan iden hahiş-i rahat oldu. Bilmedik kimseye na-ram idüğün aramın. Zulmeden iflah olmaz.

Gelmez ey hâce kumaş-ı ma'rifet bengaleden.

Uzak yerin somunu büyük görünür.

Sözü insan olur amme özü insan olmaz.

İnsanın sözü olabilir ancak özü asla insan olamaz.

Her metain bir revacı var bu bender gahda. (G. 18/6)

Dünyada alıcısı olmayan bir şey yoktur.

El el ile, göz göze verir, akıl akılla yol alır.

İnsanlar birbirine yardım eder, birlikte çalışır ve akıllarını kullanarak başarılı olurlar.

Her ne işlersen kendin için işle, eğer günah ise başkasına geçirme.

Yaptığın herhangi bir işi, eğer yanlış veya kötü ise, başkasına yüklememelisin.

Sorumlulukları kendi üstlenmeli ve hatalarını kabul etmelisin.

Gör kişi seni, iyi ise iyi, kötü ise kötü bilmektir iyilik.

İnsanların gerçek karakterlerini ve niyetlerini görmek, iyi veya kötü olduklarını bilmek iyiliğin esasıdır. İnsanların samimi olduğunu görmek, onları tanımak, iyilik yapmanın gerçek anlamıdır.

Ayine-dardır (G. 1/4):

Ayna tutmak

Reng-i hicab(G. 2/1):

Utanma rengi

Perde-i ismet (G. 2/3):

Haya perdesi

Sürme-i avaz (G. 2/4):

Çılgılığın sürmesi

Vassaf-ı istiğna-pesendim (G. 28/16):

Yeterli ve kendi içinde yetinmiş hissettim.

Şiraze bağı (G. 2/5):

Ölçü-kıstas

Nasib-ü behre (G. 4/3):

Nasibime düşen

Kelal verdi (G. 5/2):

Son sözü söylemek

Haste-i aşkına bir nim-niğah(G. 6/2):

Yataklara düşmek

Vakf-ı derdi (G. 7/1):

Belaya girmek

Kopar kıyamet (G. 7/8):

Kıyametin kopması

Ruy-ı sıhhat (G. 6/2):

Sıhhat yüzü

Gehi naz-u tegafül (G. 4/4):

Kendini ağırdan satmak

Ağyar ru-gerdan (G. 4/5):

Yüz çevirmek

Kin gavga-u (G. 4/6):

Kin gütmek

Kadi eğer dani (G. 1/10):

Boyun eğmek

Hakikat ehli (G. 1 /2):

Gönül gözü

Düşen sana (T. G. Nabi /2):

Payına düşen

İşi sağ etmek (G. 8/2):

İşi doğru dürüst yapmak

Terelli yelleri (G. 5/3):

Serinletici esintiler

Sözü insan olur ama özü insan olmaz (G. 4/7):

Sözü insan gibi olabilir, fakat özü insan gibi olmaz.

Cevr-ü sitem (G. 6/11):

Çevirme alışkanlığı

Erbab-ı sühan illetlenir (G. 9/4):

Yatağa düşmek

Guş-ı hakikat. (G. 12/2):

Hakikatin kulağı

Bi-minnet eylemiş. (G. 13/3):

Minnetsiz

Can verir nam alıriz: (G. /):

Canımızı veririz, karşılığında nam alıriz.

âmâde ol-:

Razı olmak.

âvîze-i gûş it-:

Kulak vermek, dinlemek.

dest-i dırâz id-:

Elini uzatmak.

Gam yime- (gam yememek):

Üzüntü duymamak, endişe etmemek.

Kılı kırk yarmak (G. 28/22):

Eksiksiz ve titiz bir şekilde incelemek

Zib-i ruhani:

Manevi zarafet

Kan dökücü (G. 28/23):

Kan dökmek

Bezm-i meydan:

Toplantı

Dalından dala konmak:

Konudan konuya atlamak

Kanlı bıçaklı olmak:

Düşmanca ilişkiler içinde olmak

Olmuş ya da olmamış:

Gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş

Lal ol-:

Konuşamaz hale gelmek

Ehl-i keramet:

Kerameti olanlar

Kan ağlamak:

Kan dökmek

El çekmek:

Vazgeçmek

Hoşnut olmak:

Memnun olmak.

Hâcet yok (hacet yok):

Gerek yok.

Hadd bil-:

Haddini bilmek.

Helâk ol-:

Helak olmak.

Gark ol- (gark olmak):

Suya batmak, boğulmak.

Daldan dala konar:

Çok gezmek.

Kanlı bıçaklı olmak:

Birbirine düşman olmak.

Yuyup el çekmek:
Temizleyip bırakmak.

Feleklik etmek:
Akıllılık etmek.

İşi sağ etmek:
İşi doğru dürüst yapmak.

El çekti ayağın:
Elini çekmek.

Kan ağlamak: (kaside der-sitayış-i vali-i bağıdad ahmed paşa)
Kan ağlamak.
Kan ağlamaktan ahkere döndü dü-çeşm-i ter.

Can pürver:
Can verici, hayat verici.

Açmaza getirmek (düşürmek):
Düzen, hile yapmak, bir kimseyi oyuna getirmek, zor duruma sokmak. (Ar.Gör. Hatice İÇEL, "NECATÎ BEG DİVANI'NDAKİ DEYİMLER")

Açmaz:
Yerinden kaldırılınca kendi Şahını rakibin atağına açık bırakan bir alet veya bir erin durumunu anlatan deyimdir.

Şehleri mat etmek için zülf-i dost:
Ruhların açmaza kodu iki kat.

Ağız (ağzını) açmak:
Konuşmaya başlamak. (Ar.Gör. Hatice İÇEL, "NECATÎ BEG DİVANI'NDAKİ DEYİMLER")

Söyler yürekde ağız açub yara yaraya:
Miskin umar ki yara ile yara yarana. (Ar.Gör. Hatice İÇEL, "NECATÎ BEG DİVANI'NDAKİ DEYİMLER")

Ağız açtırmamak:
Çok konuşarak başkalarının bir şey söylemesine fırsat vermemek.

Depretme servi ağzını açtırma goncanın:
Reftar-ı yar ve şive-i güftar hoş gelir.

Ağız (söz) birliği etmek:
Aynı şeyi söylemek.

EK 2. Türkçe Sözlük

A

- Ahbab: bildik ve tanıdıktan ileri kimse, dost.
- âb'ı hayât: içene ebedi hayat bağışlayan efsanevi su, hayat suyu, çok tatlı ve hafif su
- âf-tâb: güneş, güneş ışığı, güzel kadın, güzel yüz, şarap
- asaf: Vezir, nazır, bakan. Erdem, ileri görüşlülük, yönetimde başarı

B

- bâr: tanrı, allah
- bercis: Çok süt veren deve.
- Bezmin: isim, eskimiş İçki meclisi, dost toplantısı
- benefşe: menekşe, mor
- bî-çâre: çaresiz, zavallı

C

- cefa: eziyet, incitme
- cemâl: yüz güzelliği
- cevr: haksızlık, eza, cefa, eziyet, zulüm, sitem

Ç

- çeşm: göz

D

- dehen: ağız
- dem: soluk, nefes, içki, an, vakit, zaman
- didâr: yüz, çehre
- dimağ: beyin, bilinç.
- dil-dâr: birinin gönlünü almış sevgili
- dûd: duman, tütün

E

- ebrû: kaş
- eflâk: semalar, gökler

F

- fâş: meydana çıkma, duyulma, açığa vurma, dile verme
- fariğ: Vazgeçmiş, çekilmiş Sıkıntısız, rahat

G

- girye: ağlama, ağlayış, gözyaşı
- gûşe: köşe, bucak
- gül-zâr: gül bahçesi, gül tarlası, gülistan

H

- handân: gülen, gülücü, güler, sevinçli
- hâtem: mühür, üstü mühürlü yüzük

- hudâ: tanrı
- hûrşîd: güneş

İ

- ihyâ: diriltme, diriltme, canlandırma, yeniden kuvvetlendirme, uyandırma, canlandırma
- irşâd: doğru yolu gösterme, uyarma
- ivaz: bedel, karşılık, karşılık olarak verilen şey

J

- jengâri: pas, kir, bakır pası

K

- kadr: değer, itibar, onur, şeref, haysiyet, rütbe, derece
- kamer: ay

L

- lâ'l: kırmızı, al
- leb: dudak
- leşker: asker, yiğit, kahraman, cesur

M

- mâh: ay
- meh-pâre: ay parçası, çok güzel kimse
- mey: şarap
- mihr: güneş

N

- nâle: inleme, inilti
- nâm-dâr: namlı, ünlü
- nûş: tatlı, bal, içki

Ö

- özge: başka, iyi, güzel

P

- pâ-y-mâl: ayak altında kalmış, çiğnenmiş
- peymân: yemin, and
- pir: yaşlı, ihtiyar

R

- renc: ağrı, sızı, zahmet, sıkıntı
- rûze-dâr: oruçlu
- rümmân: nar

S

- sâgar: kadeh, içki bardağı, allah'ın nuru ile dolan insan gönlü
- sâki: su veren, su dağıtan, kadeh, içki sunan, allah nuru saçan kimse

- serv: servi, selvi, sevgilinin boyu
- sitâre: örtünülecek, perdelenecek şey, yıldız, talih, kader, baht

Ş

- şâd ol: sevinmek, memnun ve mutlu olmak
- şeh-süvâr: ata iyi binen
- şems: güneş
- şikeste: kırık, kırılmış, yenilmiş
- şirin-suhan: sözü tatlı, hoş sohbet

T

- temaşa: Seyredilecek görüntü, görülmeye değer şey.
- tig: kılıç
- tûti: papağan

U

- uş: kuş yuvası

Ü

- üftâde: düşmüş, düşkün, biçare, aşık

V

- vâr: benzetme edatı, gibi

Y

- yeg: bir, tek, birlik, bir oluş

Z

- zâhid: çok, aşırı sofu, kaba sofu, kızılbaş olmayan
- zâyî: Elden çıkan, kaybolan, yitik, zarar, ziyan.
- zihi: şu, bu, ne güzel, ne hoş, aferin, bravo
- zinhar: sakın, asla, olmaya
- zülûf: saç

